

# VABADUSSÕJA TÄHISTEL

10



*Lõhutud raudteesillal Valga lähedal.*

OKTOOBER

» 1938 «

# BONA

1 KG. - 85 SNT.

## TAIMEVÕI

### Jahimehed!

Meilt ja meie esindajailt koh-  
tadel ostate kõige sood-  
samalt jahitarbeid, nagu

**suitsuta jahipüüsirohtu „Sokol“,**

100 grammilistes plekkkarpides ja

**suitsuga jahipüüsirohtu „Põhjakotkas“,**

100 grammilistes pappkarpides,

**padrunikestasid** (suitsuta ja suitsuga rohu  
jaoks), **tongsid** jne.

Peale jahitarbeid pakume  
oma ladudest mitmesuguseid  
käsituskindlaid lõhkeaineid,  
lõhkekapsleid, süütenööri jne.

Lõhkeainete ja süütevahendite keskladu

**K-ü. M. J. Sepp & Ko.**

Tallinn, S. Karja 18/20, telef. 462-22

O/Ü.

## E. SPORLEDER

END. B. WHISHAW, ASUT. 1880. A

TALLINN, KALDA TÄN. 24

TELEF. 457-16 JA 457-17

SÜTE JA KOKSI  
I M P O R T



S P E D I T S I O O N



L L O Y D I A G E N T U U R



A V A R I I K O M I S S A R

*Härrale,*

kes paneb rõhku  
enda välimusele:



Habemeajamise

SEEBID, PULBER.

ja  
FEIWAL'i näovesi

# VABADUSSÕJA TÄHISTEL

OKTOOBER 1938

NR. 10 (25)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.  
Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1938. a.: aasta peale — Kr. 4.—; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ a. Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.—  
Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

## Miks ebaõnnestus Väike-Jegeli jõe forsseerimine Landeswehri sõjas 1. juulil 1919. a.

Allikail leitn. E. Valdin.

Pärast meile võidukaid lahinguid Lemsalu—Stolbeni—Võnnu—Roopa üldjoonel taandusid Rauddiviisi osad ja Landeswehr 23. juunil 1919. a. Hintzenbergi positsioonidele ja sealt õöl vastu 26. juunit Riia-eelsete veekogude joonele. 27. juuniks oli vaenlane meie 3. diviisi ja Soomusrongide Divisjoni osade poolt surutud Riia-eelsete veekogude — Koiva jõe, Valgejärve, Jegeli järve ja Väina jõe vahele, looduslikult väga hästi kaitstud ja Maailmasõja ajal ehitatud ja kindlustatud kaitsepositsioonile. Maastikutingimustest olenevalt oli meie tegevus samuti surutud kitsastesse koridoridesse, kitsustikesse. Püüdes väsimatute rünnakutega murda vaenlase vastu-panu, paiknesid meie osad Riia all (lugedes paremalt vasakule) järgmiselt: 9. polk ja 6. polgu II pataljon — Liivi lahest Väike-Valge järveni, merelt toetatud meie sõjalaevastiku poolt, Soomusrongide Divisjoni väeosad — Väike- ja Suure-Valgejärve ja Jegeli järvede vahel n. n. Jegeli kitsuses, 6. polk ja 2. Läti Võnnu polk — Jegeli järvest mööda V.-Jegeli jõge kuni Tsekuli veskini. Tsekuli veskist (väljaarv.) lõuna poole kuni Väina jõeni paiknes 3. polk, kes jõudis sinna 29. juuniks.

Alates 27. juuni õhtust keetsid meie osade ägedad ja väsimatud rünnakud kogu rindel, saavutamata nimetamisväärset edu. Vaenlase kindlustatud positsioon looduslike tõkete taga oli liiga kõvaks pähklaks meie osadele, kes

nüüd esimest korda Vabadussõja algusest saadik võitlesid hästi kindlustatud positsioonil asetseva vaenlasega. Kohati siiski mõne tulekuse vaprus ületas nende kogemused, mille tulemuseks 9. polgu ja 6. polgu II pataljoni osad 30. juunil saavutasid osalist edu Tsarnikau mõisa ja Valgejärve kanali rajoonis. Soomusrongide väeosad aga jooksid kinni umbes 3 km laiusesse Jegeli kitsusesse, sunnitud peatuma manööverimise võimaluste puudumise tõttu. Lööki rindelt aga tõkestas lai S.-Jegeli jõgi, mis ühendab Jegeli järve põhjapoolsete veekogudega. Kuna soomusrongide väeosade tegevus Jegeli kitsuses oli tõkestatud ja Valgejärve ja mere vahel teotsevad osad, kui neil õnnestunuks läbi murda Koiva jõe ja Valgejärve kanali joont pidanuks ikkagi seisma jääma uue takistuse — Väina jõesuu ja Kiši järve — ees, siis osutus kõige soodsamaks pealetungida vaid Jegeli järve ja Väina jõe vahelises sektoris. Seal osa vaenlase kindlustatud positsioonist Tsekulist lõuna poole oli loodusliku kaitseta, sest sealt alates pöördus V.-Jegeli jõgi pikaldase kaarega itta. Nähtavasti arvestades senise pealetungi väheseid tulemusi Riia all, asus samale seisukohale 3. diviisi juhatus, kes käsutas kõiki Riia all tegutsevaid meie osi.

30. juunil ilmus 6. polgu staapi Valdenrode mõisa 3. diviisi staabiülem al.-polk. N. Reek, et kaaluda olukorda ja võimalusi otsustava löögi

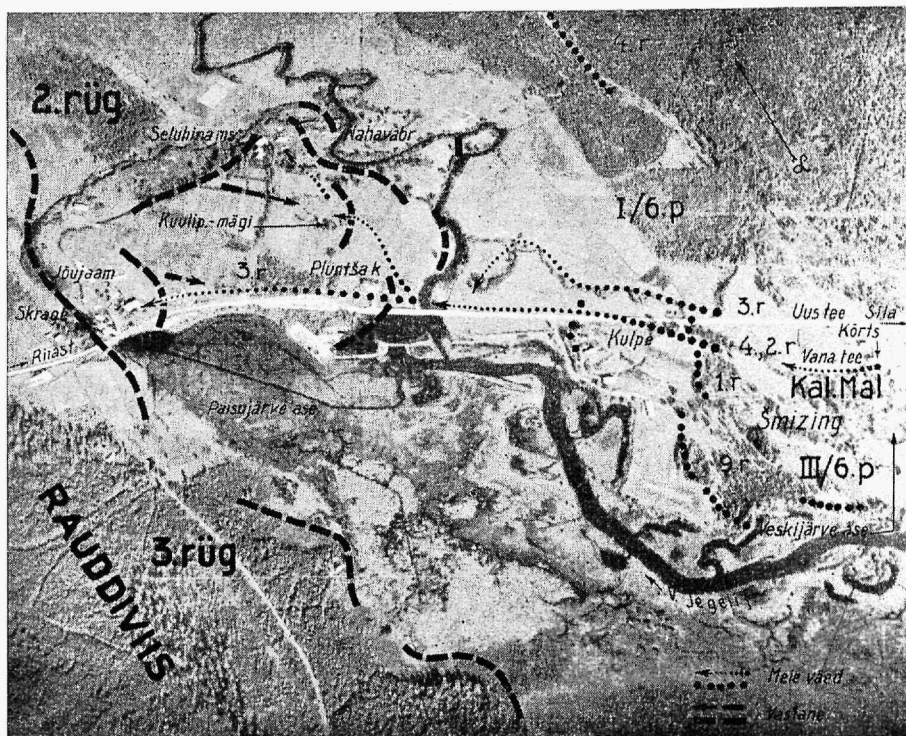
andmiseks vaenlasele Valdenrode—Riia üldsuunas. Samal päeval leidis Valdenrode mõisas aset vanemate juhtide nõupidamine olukorra analüüsimiseks ja otsuse võtmiseks. Sellest nõupidamisest kirjutab hilisemais mälestustes 6. polgu ülem al.-kapt. K. Tallo järgmist:

„Nõupidamisest võtsid osa: 3. diviisi staabi ülem al.-polk. N. Reek, Soomusrongide Divisjoni ülem kapt. K. Parts, Soomusrongide Divisjoni staabi ülem kapt. J. Poopuu, 3. polgu ülem al.-kapt. J. Kruus, 2. Läti Võnnu polgu ülem al.-polk. K. Berkis ja mina. Enne seda ööl vastu

mise alal valitses nagu mingi dualism. Millegipärast Soomusrongide Divisjoni ülem kapt. K. Parts ei lugenud end täiel määral alluvaks koha- pealsele operatsioonide juhile, 3. diviisi staabi ülemale al.-polk. N. Reek'ile. Sellest tingituna oli minul hiljem ka sekeldusi Kalevlaste Malevaga. 6. polgu kallaletungi lubas omalt poolt toetada ka 3. polgu ülem al.-kapt. J. Kruus kallaletungiga Kurtenhofi suunas.

6. polgu lõigus oli luureandmeil võimalik vastase rinnet läbi murda:

— Vana-Starasti talu kohal;



Jelgisaare lahingväli, õhust pildistatuna Läti lennuväe poolt 1938. a.

30. juunit olid pataljoni ülemad luurega selgitanud, kust võiks pääseda üle Väike-Jegeli jõe. Al.-polk. N. Reek pani ette läbimurre teostada raudtee piirkonnas soomusrongidel. Kapt. K. Parts ütles sellest kategooriliselt ära. Kuna minul juba varem oli olnud mõtete lahkumine- kuid Hollershofi mõisa rajoonis Valgejärve kanali kaldal asuva 6. polgu II pataljoni ja soomusrongide osade koostöös, palusin luba II pataljoni ümberpaigutamiseks Jegeli jõe lõiku, polgu teiste osade juurde. Saanud tagasi oma II pataljoni, mida mina põhjendatult soovisin, lubasin teostada ka vaenlase rinde läbimurde 6. polgu lõigus Väike-Jegeli jõel. Pean tähendama, et Riia-eelsete lahingute ajajärgul koostöö Soomusrongide Divisjoni ja teiste väeosade vahel ei olnud kuigi ladus. Ka operatsioonide juhti-

— Stopini ja Tsekuli rajoonis ja

— Jelgisaare<sup>1)</sup> lõigus üle Kulpe ja Skrage silla tingimusel, kui hävitatakse suurtükitlega vastase tugikud Jelgisaarel ja kuulipildujad Pluntša kõrtsihoones.

Kuna Vana-Starasti talu kohal ning Stopini ja Tsekuli rajoonis puudusid sillad ja jõe ületamiseks parvede ehitamine nõudis aega, loobusin ma jõe forsseerimisest selles rajoonis. Lootes tugevale suurtükitle toetusele valisin vastase rinde läbimurde kohaks Jegelisaare lõigu, kus oli võimalik kasutada jõe ületamiseks seal aset-

<sup>1)</sup> Jelgisaareks käesolevas kirjutiseks nimetatakse Kulpe talu ja Skrage kõrtsi vahel asetsev maa-ala, mida piiras idast V.-Jegeli jõgi, põhjast ja läänest sama jõe haru ja lõunast Jegeliveski paisujärv.

sevaid sildu juhul, kui vastasel ei lähe korda neid õhku lasta ja meil õnnestub vastase tuli maha suruda. Jegelisaare vallutamiseks oli võimalik luua platsdarm, kust oli soodus edaspidi arendada pealetungi Riia suunas. Al.-polk. N. Reek oli nõus minu ettepanekuga, murda läbi vastase rinne Jegelisaare lõigus. Ta määras mulle ühe pataljoni toetuseks, kuid mitte polgu II pataljoni, vaid Kalevlaste Maleva, mis pidi 1. juuli hommikul jõudma Kulpe rajooni. 30. juuni õhtul tehti ka kõik korraldused rünnakuks. Ise jäin Valdenrode mõisa.”



Meie varjendeid Narva rindel, Dubrovka-Sala rajoonis, suvel 1919. a.

Säärased olid polgu ülema al.-kapt. K. Tallo põhjendused läbimurde koha valiku suhtes. Otsustanud läbi murda vaenlase rinnet Jegelisaare lõigus pani al.-kapt. K. Tallo suuri lootusi meie suurtükitele. Ka tahtis ta saada tagasi oma II pataljoni, seda aga ei antud. Al.-polk. N. Reek polgu II pataljoni asemel määras al.-kapt. K. Tallo käsutusse Kalevlaste Maleva, s. o. igati tubli ja vapra, kuid polgule siiski võõra väeosa. Kalevlasted, kes tookord asusid varus Metseneki talus, jõudis kohale Sila kõrtsi juurde 1. juuli varahommikul. Läbimurde teostamiseks oleksime nüüd võinud kasutada 6. polgu I pataljoni, kes paiknes otse läbimurdmiseks määratud positsioonilõigu vastas, ja Sila kõrtsi ümbruses varus asuvat Kalevlaste Malevat ja 2. Läti Võnnu polgu II pataljoni, kokku umbes 1200 tääki ja 10 suurtükki. Võib oletada, et vaenlane võis sama rajooni kaitseks väljapanna rindel ja varus olevast osadest umbes samapalju tääke, kuid suurtükiväge kuni 5 patareid meie 3 patarei vastu.

Kallaletungi alguseks oli määratud 1. juuli kell 04.00. Selleks ajaks asetati Kulpe talust kagus olevasse orgu ja ida poole metsa 3., 4. ja 2. rood, missuguses järjestuses nad pidid tormama ka üle Kulpe silla Jegelisaarele ja sealt edasi üle Skrage silla Skrage kõrtsi rajooni. Kõige raskem ja vastutusrikkam osa kallaletungist lasus loomulikult 3. roodu kui esimese ületormaja õlgadel. 1. rood, mis asus positsioonil Kulpe talust kagu pool oleval kõrgel oru kaldal ja möödunud lahinguis oli kõige enam kannatanud, pidi viimsena, s. o. 2. roodu kannul, tormama üle Kulpe silla. Smizingi kõrtsi ümbruses asetati 9. rood, et see oleks valmis I pataljoni toetamiseks viimase ebaedu korral. Jala- luurajate komando saadeti Vana-Starasti talu ümbrusse 2. roodu seisukohtadele.

Hommikupoolikul ei tulnud kallaletungist midagi välja, sest vastase kuulipilduja- ja suurtükituli oli nii äge, et roodud ei saanud Kulpe rajoonist liikuda edasi. Meie patareid koondasid marutule vastase esimese joone kaevikuile, mis asetsesid Jegelisaarel. Viimane mattus meie mürskude lõhkemistest tihedasse uttu, kuid kõik see ei aidanud.

Hommikupoolse lahingu tulemusil juhtkond näis jagunevat kahte leeri oma seisukohtades. Ühed pooldasid Pluntša kõrtsi kohalt Kulpe silla kaudu üle jõe tormamise kava, teised mitte. Viimaste hulka kuulusid peamiselt nooremad juhid, kes juba 27. juuni õhtust saadik seisid tulevõitluses vaenlasega Jegelisaare rajoonis ja teadsid, missuguste raskustega oli seotud seal jõe ületamine.

Kuid käsk oli antud ja see tuli täita.

Esimesena tungis peale 3. rood, mille kohta n.-allohv. J. Tilk oma sõjamälestustes kokkuvõetult kirjutab järgmist:

„1. juuli hommikul ilm oli pilves Piserdas peenikest vihma. 3. rood asus öösel Kulpe lähedal metsas. Vihma sadas kogu öö, mispärast kaevasime maasse koopad, katsime need okstega pealt kinni ja asusime seal vihmavarjus. Jõudis hommik. Meile anti käsk kell 08.00 kallale tungida üle Kulpe silla ja sakslased Pluntša kõrtsist välja lüüa.

Pluntša kõrts asus üle Väike-Jegeli jõe, Riia maantee ääres, mõnikümmend sammu jõesillast eemal. Kõrtsihoone oli raudkiviehitis. Sakslased asusid kõrtsihoones, mille akendest vahtis silla poole kaks kuulipildujat. Sild oli mineeritud 8 miiniga, mille juhtmed jooksid kõrtsihoonesse. Pealeselle oli sild suletud okastraattõkete ja harkjalgadega. Ka võis vaenlane Pluntša kõrtsi ja Kulpe silla rajooni tulistada „Kuulipildujamäel” asuvaist kuulipildujaist.

Kõiki neid asjaolusid arvesse võttes näis võimalatu olevat ülesannet täita ränkade kaotusteta. Meie patareid pommitasid vahet pidamata Pluntša kõrtsihoonet, mille katus oli auke täis. Kõrtsihoone oli mõnest kohast täitsa lõhutud. Lipn. J. Partsi korraldusel asusime pealetungile veidi enne kella 12.00. Rooduülema korralduse kohaselt hakkas IV rühm rühmavanema n.-allohv. A. Tuisk'i juhtimisel Kulpe talu juurest otse üle lageda välja Kulpe silla peale tungima. See oli mõeldud demonstratsiooniks, et vaenlase tähelepanu enda peal hoida. Samal ajal liikusid I, II

ja III rühm lipn. J. Partsi ja nooremohvitseri lipn. J. Juksaar'iga paremal pool asuvat oja mööda, mis voolab välja Šmizingi veskijärvest, Jegeli jõe poole. Lobistasime kui pardid oja porises vees. Edasiliikumine varjumise ja oja käänakute tõttu nõudis tublisti aega. Ilm oli vahepeal muutunud selgeks. Pääke paistis palavalt ja võttis higi jooksmata ojana. Olime hommikust saadik sinelites, sest öösel oli jahe ja sadas vihma. Viimaks jõudsimme jõe äärde ja leidsime siit eest lokkava rukkipellu, mis algas oja äärest ja ulatas Kulpe sillani. Poetasime endid tasapisi rukkisse. Sakslased polnud meid veel märganud. Seda tõendas asjaolu, et nende patareid pommitasid vahet pidamata meie IV rühma, kes kangekaelselt püsis Kulpe talu ja silla vahel lagedal väljal, nihkudes isegi tigusammul edasi. Olime juba kõik rukkis. Liikusime mööda jõekallast tasa silla poole. Juba jõudiski I rühm silla juurde. Seal lõppes ka rukkiväli. Vaikne, tasane käsklus — ja meie lüüs, automaati ja püssid külvasid kuulirahet kõrtsihoone akendesse. Nägime, sakslased jooksid kõrtsist välja Riia poole. Järgmisel hetkel olid meie mehed kääridega sillal. Miinijuhtmed ja traattõkked lõigati läbi, harkjalad tõugati sillalt kõrvalle.<sup>1)</sup> See oli ärev silmapilk. Kui sakslaste seas oleks olnud mõnigi kangem mees ja oleks süüteenõõrid süüdatud — mis siis sellele oleks järgnenud, on igauhele arusaadav. Nähtavasti olid sakslased meie äkilise ilmumise tõttu niivõrd pea kaotanud, et nad unustasid silla õhku laskmata. Meie tee oli vaba. Ükshaaval jooksimise üle silla. Sakslased tulistasid meid kaevikuist kahe kuulipildujaga, kuid üks neist võttis liiga kõrgelt, kuna teise kuulid jooksid silla alla. Seetõttu saime ka väikeste kaotustega üle silla. Surma sai I rühma vanem n.-allohv. A. Tammann ja üks reamees. 3 meest olid haavatud.

Kui jõudsimme üle silla, vaikisid sakslaste patareid. Tõime kõrtsihoonest sakslaste kuulipildujad välja ja pöörasime nende otsad vaenlase poole. Üks kuulipilduja on rikkes.<sup>2)</sup>

Ei tahtnud nagu uskudagi, et olime pääsnud üle silla, mis pealetungi algul paistis nii võimatuks. Aga eks siingi olnud meil palju õnne. Peaõnn seisis selles, et meil läks korda vaenlasele märkamatuks läheneda sillale. Jõest üleminnekul silmasin mitut meie langenud sõdurit. Nende laibad lamased jõe ääres eelmistest lahingutest saadik.

<sup>1)</sup> Veltv. V. Libe mälestuste kohaselt olnud meie meestel kasutada 3 paari kääre. Süüteenõõrid ja traattõkked lõigatud läbi kääridega ja löödud osalt puruks kaasasolevate labidatega.

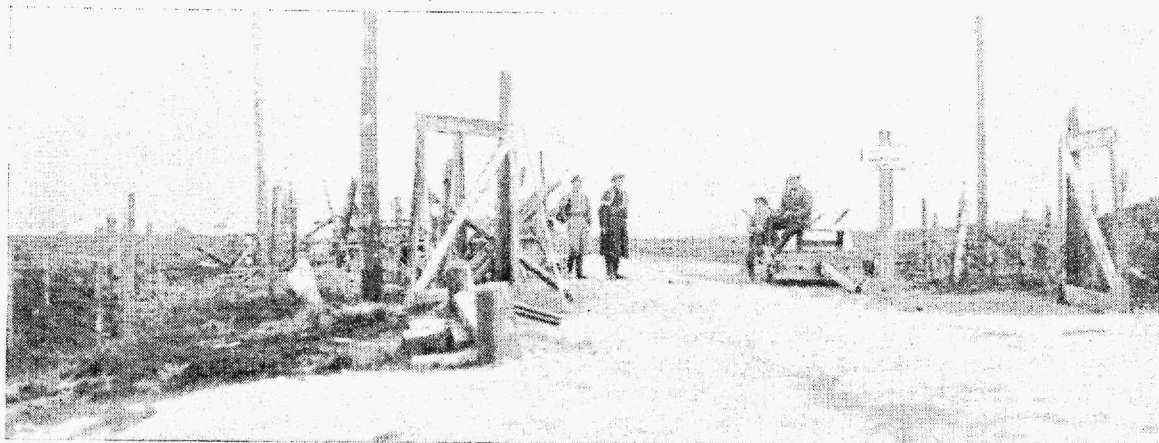
<sup>2)</sup> Veltv. V. Libe mälestuste kohaselt saime kõrtsihoonest ühe kuulipilduja. Võib-olla arvestab tema ainult korras kuulipildujat.

Olime tegelikult vaenlase esimese joone kaevikuist Pluntša kõrtsi juures läbimurdnud. Raskused seisis aga alles ees. Riia maantee suunas taandusid sakslased Jegeli elektrijõujaama kivihoonete juurde. Mitte kaugel jõujaama taga, üle kanali, Skrage kõrtsi rajoonis asus vastase teine positsioon, mis tõenäoselt oli üks kõige tugevamaid vastupanujooni. Meist paremal, saare keskel asuva „Kuulipildujamäe“ ja nahavabriku rajoonis, valitses tume olukord. Polnud teada, kas vaenlane seal veel püsib või on ta need kohad kabuhirmus juba maha jätnud.

Peatusime Pluntša kõrtsi rajoonis, et korraldada oma ridu ja oodata järele teisi üksusi, kes meile kohe pidid järgnema. Lahingutegevuses tekkis kahjuks lühike seisak. Sakslased hakkasid meid uuesti pommitama. Meie peale koondatud suurtükitali muutus otse maruliseks. Jätkasime kallaletungi Riia maantee suunas elektrijõujaamale. Jooksime edasi maanteekraave mööda, kuid pommid otsisid ka siit meid üles. Siin langes palju meie mehi! Tihti tuli kraavi mööda edasi minnes languist ja haavatuist üle hüpata. Tungisime marutule all siiski edasi. Juba paistsid jõujaama telliskivihooned ja nende ümber siin-seal sakslasi. Rünakuga tungisime elektrijõujaama hoonetesse. Vene kaardi järgi kannavad need hooned tõlkes „Jegeli veski paberivabriku“ nime. Rünates hooned jooksimise põiki üle õue, mida sakslased hoidsid kuulipildujatule all. Nägin, kui rooduülem lipn. J. Partsi kukkus ühe suure puu läheduses. Jooksin ta juurde, kuid ta ei liigutanud enam! Vaenlase surmav kuul oli tal rinnust läbi jooksnud. Rooduülem oli langenud. . .

Vaevalt olime jõudnud jõujaama hooneteni, kui hakkas gaasimürske meile kaela sadama.<sup>1)</sup> Ilm löi otse uduseks. Hüppasime läbi akende telliskivihoonesse. Gaas aga tungis ka siia järele. Haarasime taskurätid või riidetükid, mis keegi kätte sai, katsusime neid niisutada „oma veega“ ja hingasime nende läbi, kuid see ei aidanud kuigi palju. Nähes, et siin on võimatu püsida, hüppasime uuesti akendest välja. Samal ajal ründasid sakslased omakorda meid. Neid oli palju. Metsaalune aina kihhas sinistest

<sup>1)</sup> Elektrijõujaama masinist seletas hiljem, et sel ajal, kui eestlased rünnanud vastast Pluntša kõrtsi ja jõujaama rajoonis, olnud sakslasil telefoniside jõujaamast seljatagusega korras. Meie suurtükitali polnud vaenlase sidevõrku täiel määral hävitanud. Ka sakslaste suurtükiväe vaatelejad ja telefonistid püsinud kohal kuni viimse silmapilguni. Isegi siis, kui eestlased vallutanud jõujaama hoone, asunud seal alumise korra ruumes Saksa suurtükiväe vaateleja ja juhtinud suurtükitalud. Sellest siis ka arusaadav, miks sakslaste suurtükitali oli täpne ja avatud igal kohal parajal momendil. 3. roodu meestel loomulikult polnud mahti lühikesel ajavahemikul jõujaama hoonete kõiki ruume läbi otsida.



Saksa okupatsioonivägede poolt ehitatud „väravad“ traataias Narva-Jamburgi maanteel.

mundritest. Hakkasime taganema kohutava tule all. Osa mehi taandus üle Kulpe silla ja teine osa — üle jõujaama paisujärve tamm. Olin ise viimaste seas. Sain enne tammile jõudmist kahest kuulist haavata, paremast käest kahest kohast.

3. roodul olid suured kaotused. Surma sai umbes 10 ja haavata 25 meest. Kuna vaenlase kindlustatud positsiooni ründamise edukus Jegelisaarel oles suurel määral meie suurtükkitule võimest ja pealetungi üldjuht al.-kapt. K. Tallo pani suurtükiväele selles lahingus erilisi lootusi, toome siinkohal ära 6. patarei ülema al.-leitn. J. Tamme mälestused. Ta kirjutab kokkuvõetult järgmist:

„Jalaväe läbimurret Jegelisaare lahingus toetasid 13. ja 18. väljapatarei<sup>1)</sup> ehk, nagu neid polgus nimetati, leitn. Milleri ja leitn. Tamme patarei. Minu patareis oli neli 18-naelast inglise suurtükki ja leitn. Milleri patareis — kaks 48-liinist haubitsat. Mõlemad patareid asusid positsioonil Sila kõrtsi rajoonis.<sup>2)</sup> Üksikasjalist suurtükkitule ettevalmistamise kava ei olnud. Vaatluspunkti valik jäi läbimurde teostamiseks määratud päeva, s. o. 1. juuli, hommikuks. Suur-

tükkitule koordineerijaks polguülem al.-kapt. K. Tallo määras mind. 1. juuli hommikul vaatluspunkti valiku ajal sadas tugevasti vihma, mille tõttu ka nähtavus oli halb ja vaatluspunkti valik raske. Pärast jäi vihm üle ja nähtavus paranes. Minu ja leitn. Milleri vaatluspunktid asusid lähestikku.

Kallaletungi või rünnaku alguseks oli määratud kindel kellaaeg. Enne seda toimus Kulpe silla rajoonis üldine neutralisatsioon.<sup>1)</sup> Esijärku määratud 3. rood lipn. J. Partsi juhatusel aga ei läinud rünnakule. Sama kordus veel paar korda. Minul tekkis tunne, et lipn. J. Parts ei asugi kallaletungile. Umbes keskhommiku paiku I pataljoni ülem leitn. V. Limberg helistas mulle ja ütles, et diviisiülema käsul ma viigu patarei silla juurde ja lasku kõrts puruks. See oli sama sild, mida ei saanud ületada lipn. J. Parts. Vastasin, et ma ei vii patareid sinna, et lasen praegu kõrtsi pihta, kuid kõrtsi purustada ei saa, sest mul on ainult hetksüütajaga varustatud granaadid, ja et üldse kergesuurtüki tulega ei saa kivihoonet purustada. Mõistsin, et patarei lähedus oleks võinud jalaväe meeoleolu tõsta, kuid sõita sillale, või selle lähedusse lahtisele positsioonile oli mõttetu. Silla lähedusse liikudes poleks patarei saanud sõitu lõpetada, ega ühtki pauku lasta, vast varem oleks ta hävinud vaenlase suurtükkitule all. Kõrtsihoonet poleks ta suutnud purustada ka 100 meetri kauguselt.

Keskpäeva paiku ühe ettevalmistuse järele jalavägi ületas siiski silla. Hooned vallutati. Jalavägi kadus silmapiirilt. Andsin nüüd patareile käsu kiires korras liikuda Kulpele lähemale. Ise sõitsin teele ette. Leitnant Milleri patarei jäi kohale.

1) Tol ajal nimetati neid 3. suurtükiväepolgu 1. ja 6. patareiks. Al.-leitn. J. Tamm tarvitab hilisemaid nimetusi: 1. patarei — 13. väljapatarei ja 6. patarei — 18. väljapatarei.

2) 3. suurtükiväepolgu 6. patarei jõudis 27. juunil kell 23.00 Sila kõrtsi rajooni ja asus positsioonile lõuna poole umbes (100—150 meetrit) Valdenrode—Riia maanteed, Sila kõrtsist umbes 0,75—1 km ida pool. Positsiooni ees oli lage maa-ala, vist raiesmik, ja seega olid tulistamise võimalused kõigiti soodsad. 3. suurtükiväepolgu 1. patarei jõudis 30. juunil kella 12.00 paiku Sila kõrtsi rajooni ja asus positsioonile Valdenrode—Riia maantee äärde (teest põhja poole), umbes 100—150 meetrit Sila kõrtsist loode pool olevatesse liivaukudesse. Positsioon tulistamise mõttes oli soodus.

1) 13. ja 18. väljapatarei päevaraamatute andmeil avasid tule: 1. patarei — kell 05.00 ja 6. patarei — kell 04.00.

Sakslased asusid vasturünnakule. Nüüd hakati nõudma suurtükikutel. Mina muidugi ei saanud seda anda, sest patarei liikus. Leitn. Milleri patarei tegi mis võis. Minu patarei jõudis varsti uuele positsioonile ja avas 1,5—2 km kauguselt tule vaenlase seisukohtadele. Kasu aga sellest ei olnud, sest meie jalavägi oli juba tagasi tulnud.”

Nii 6. patarei ülema mälestused. Ta lisab veel, et tema patarei laskis sel päeval välja umbes 1200 mürsku, arendades hooti tulekiirust 15 lasuni minutis. Leitn. Milleri patarei laskis välja umbes 480 mürsku. Läti patarei tuletegevuse kohta puuduvad andmed. Leitn. V. Lindbergi mälestuste järele läti patarei lasknud vaid mõned mürsud ja lõpetanud varsti laskmise laskemoona puudusel. 1. ja 6. patarei töötanud tõesti täie pingega, kuid põhjalikku hävitustööd vaenlase kaitseehituste kallal ei suutnud nad teha. Suurtükitule ülekaal jäi tugevasti vaenlase kasuks.

Käesoleva lahingu kirjeldamisel ja hindamisel aga tuleb erilist rõhku panna varude kasutamise küsimusele. 6. polgu I pataljon murdis läbi Rauddiviisi esimese kindlustatud positsiooni, mis oma võrratult hea asukoha ja kindlustuste tõttu oli peagu võitmatu. Sakslased ise nimetanud Jegelisaare rajoonis organiseeritud kaitse-süsteemi „Riegelstellung Egelmühle”, see tähendab, et seda positsiooni osa peeti nagu „riiviks” Riia eel. I pataljoni õnnestunud rünnakule, mis hetkeks halvas sakslaste vastupanu, pidanuks viivitamatult järele viskama edu arendamiseks

valmishoitud varud — kalevlased ja võib olla ka lätlased, kuid seda ei sündinud. Kalevlased ootasid pärast sissemurde sooritamist edasiliikumiseks käsku ikka veel Sila kõrtsi juures, samuti ka läti pataljoni, millest vaid väike osa oii nihutatud ette Smizingi ümbrusse. Kalevlased said al-kapten K. Tallolt diviisiülema nime käsu välja astumiseks Sila ümbrusest alles kell 15.30, kuid siis oli I pataljoni juba raskete kaotustega sunnitud taanduma endistele seisukohtadele jõe idakaldale ja rünnaku kordamine samas kohas oli võimatu.

Kokkuvõttes võib märkida, et Rauddiviisi rinde läbimurdmine Jegelisaarel ebaõnnestus järgmistel peamistel põhjustel:

- 1) Meie osad tegutsesid äärmiselt raskeis maastikutingimuses;
- 2) Rünnak sooritati kindlustatud positsioonile.
- 3) Ei kasutatud viibimatult ära saavutatud edu;
- 4) Võrreldud vastasega oli meie suurtükivägi nõrk ettevalmistama rünnakut kindlustatud positsioonile;
- 5) Piinlikult peensusteni väljatöötamata kava rünnaku läbiviimiseks, varude kasutamiseks ja koostööks suurtükiväega.

*Allikaid: peatselt ilmuv teos „6. jalaväepolk Vabadussõjas“, kol. K. Tallo, major J. Tamme, res.-kapt. V. Lindmäe ja veltv. J. Tilk'i mälestused.*

# Meie rood Valgejõe lahingus.

## Robert Sildus'e mälestusi.

Meenutades neid Jõule, nüüd juba hulga aastate tagant, tekib veelgi ebamäärane tunne, mida ei oska õieti liigitada. Ei ole see võidurõõm, võitjaks jäämise heaolu tunne, ega uhkus, vaid pigemini mingi haledusega segatud iroonia. Need Jõulud, mil kirjutati aastanumber 1918.

Meie, kes pidime moodustama Eesti Vabariigi sõjaväe, taandusime pealinna poole. Poisid koduküladest, kes haaranud relvad vabadusvõitluse puhkedes. Koolipoisid, vormimütsid kokkulütsutud teab kust hangitud kiivrite all. Polk. Seimann oli meid nimetanud 4. polgu 1. rooduks, mille ülemaks oli kapten Steinmann.

Olime sõdurid, kel polnud tugipunkti kuhu toetuda vastuhakuks. Vastuhaku katsed Päite kõrgel merekaldal ja Jõhvis olid ainult lootusetud

õhkuhääramised. Meie ei suutnud veel seista punavägede vastu.

Rahupühad küünaldega ja kuuselõhnaga möödusid lõhutud kõrtsihoones kuskil Kolga lähedal. Polnud küll küünlaid ja kuuseõngu nagu kodutaredes, aga teadsime süiski, et on Jõulud. Seda enam, et kapten Steinmann käskis mul kutsuda kokku roodi ohvitserid. Ei räägitud Neitsi Mariast ja söimes sündinud lapsukesest, vaid rooduülem surus tõsise näoga kõigi käsi ja ütles ainukesed sõnad — *peame vastu hakkama!* Tean, et see tungis meeste südameisse enam kui ükski jõulujutlus. Sel minutil võisime kõhklemata tormata ükskõik millisesse lahingutulle ja anda kas või elu oma rooduülema eest.

Mindi jälle laiali, majadesse, kus paiknes kee-



gi. Maakamar oli kattunud nigela lumekorraga, polnud vaikselt langevat lund ega kirikukelli, ainult tähed särasid külmas taevas. Südamas olime kõik teinud ühise otsuse — me ei taandu enam, maksku mis maksab. Igäüks meist tahtis olla nagu üksinda ja mõelda omi mõtteid peale sellist töotuse andmist ja ma nägin mehi nõjatamas aiaroigastele või uksepüitadele, vaadeldes tummalt ööd või jäätanud põldude konarusi. Siis üksteise järele kaoti majadesse. Läksin ka mina, nähes veel kuidas üks roodu ohvitsere jäi üksinda toetuma väravatulbale, vaadeldes tähti.

Kolga maastik ja majade asetus ei võimaldanud häid lahingseisukohti. Taandusime edasi veel ainult selle mõttega, et esimesel soodsal kohal loome endale positsiooni.

Olime punavägedest lahutatud mõnede kilomeetrite võrra, kui ühe jaanuari algpäeva videvikus jõudsimme Valgejõe külla. Korraga on kõigile selge, et siin ongi too koht, kust enam edasi ei tuandu meie 4. polgu 1. rood. Seisime nagu maailma äärel.

Maantee viis üle väikese puusilla, küla asus teispoole jõge. Jõgi jäi nagu piiriks punavägede ja meie vahele. Teadsime, et nad sinna teiselepoole toovad oma kuulipildujad ja koondavad väeosi uueks rünnakuks. Ainult jäi üraoodata rünnaku algust, millest ei teatud, kas alatakse sellega õhtul või oodatakse hommikut.

Jaanuaripäeva poolpäevine õhtu oli muutunud juba peaaegu ööks kui lõpetasime meeste paigutamise kohale. Maanteele asetati meie ainuke kuulipilduja.

Vaenlane oli asunud jõe vastaspoolele kaldale ja seal leidsid aset samasugused toimingud.

Rooduülem käskis mul jääda enda lähedusse, juhaks kui peaks tulema mõni kiirsõnum või korraldus. Isatalu tallist kaasavõetud hobune oli juba pisut harjunud sõjapidamisega ja lasi end rahulikult paigutada staabihoone vastas asvasse kuuri. Nii jäime ootama.

Istusin laua ääres ja kõigile pingutusile vaatamata tabasin end ikka jälle tukkumast. Hõõrusin silmi ja raputasin une turjalt, aga see oli ainult selleks minutiks. Järgmisel minutil tabasin end ehnudes jälle tukkumast, lõug kuuekaelusel. Imestasin rooduülema üle, kes sealsamas marssis edasi-tagasi, tillukese kambri tagaseinast ukseni ja jälle tagasi tahaseima. Ma pole teda näinud kunagi magamas, isegi tukkumas mitte.

Pimedus akende taga oli muutunud täiuslikuks, sellest ei tunginud läbi enam ainsatki heledamat täppi.

Öö möödus nii nagu paljud ööd, oodates vaenlast, relv kaenlas. Olin vist maganud pikema sõõmu kui ülesvõpatudes märkasid idakaarel kollakaid koidujooni läbi kambri väikse akna. Kuid rooduülem kõndis alles ikka toa ühest otsast teise.

Koidujooned laienesid, nende taustal hakkasid mustana joonistuma metsaladvad ja siis juba selletusidki külamajade kontuurid hommikuämaruses.

Vastaspool jõge oli alles pime. Sellest pimedusest eraldus mingi liikuv kogu ja lähenes sillale. Alles kui kogu oli silla käsipuude vahele jõudnud, nägime, et see oli ratsanik. Siis praksatas esimene pauk ja mees sadulas vajus hobuse alla. Hobune tahtis ehmunult kihutada tagasi, siis aga vajus ratsutaja kõrvale. Sadul tuli tuua ära, kuulsin poisse lärmitsevat läbisegi ja rüünil



Valimised Eesti Asutavasse Kogusse rindel 5. apr. 1919. a.



Vaenlase suurtükilätest purustatud Narva jaamahoone 1919. a. kevadel.

tormati silla poole. Kuid vaenlase poolt lahti puhkenud tuli oli suunatud esmajoones just sillale ja see oli liiga karmiks hoituseks.

Hommik muutus üha valgemaks. Vaenlase ahelikud seletusid juba täielikult jõekaldal. Sild kattus silmapilkselt ründajatega. Esimesed vajusid kokku ja veeresid jõkke käsipuude vahelt, aga neid tungis rohkem peale kui meie püssid jõudsid maha tulistada.

Leitnant oli ise asunud kuulipilduja taha ja tulistas vahetpidamatult, teravalt silmitsedes ettepoole hommikuvalgusse.

Püüdsin rahustada oma peruks kippuvat hobust kuuri varjus. Ta oli küll juba tundnud kuule vihisemas oma kõrvade ümber ja viimasel ajal näis üsna rahulikuna. Kuid tolle hommikune lahing oli talle vist liialt äge.

Silda ei seletanud enam vaenlase massi tagant, kes oli valgunud maanteele ja liikus pikkamisi edasi. Kuulipilduja otse õgis linte, enam kui talle jõuti muretseda. Ja jäi ainult soovida, et oleks meil rohkem selliseid kuulipildureid.

Oli tunda kuidas meeste südameisse olid sööbinud rooduüleva jõuluõised sõnad. Sellise üksmeelse tahte vastu ei saanud vaenlase ülekaal, olgu see nii suur kui tahes. Hall mass hakkas tagasitõmbuma silla poole.

Plagisedes lendas kuule vastu sein, kuhu tekkisid nagu hiigla koide puretud augud. Hobuse hirmunud silmad sisendasid tahtmatult sügava kaastunde looma vastu. Võimatu oli seda kauem vaadelda ja ma jätsin ta juurdetulevate meeste hooleks. Polnud saanud veel tulistada ainult pauku, seda kiiremini tahtsin nüüd käsitada püssilukku. Just kui kummardusin relva kõrvale, vihises kuul mööda mütsiäärest, tulles hoopis vastassuunast. Kummardusin veel sügavamale. Kuule tuli tõesti vastassuunast, esimestele lisandus järjest uusi ja viimaks vihises neid samapalju kui eestpoolt.

Jooksin otsima rooduülemat.

Viimane korraldas tuld meestejõukude vahel

ega näinud midagi märkarat. Peatasin ta keset ruttamist. Ta seisatas vastumeelselt.

— „Mis on?“

— „Meil tulistatakse seljatagant.“

— „Põrgu sõida“, heitis ta käega ja tahtis rutata edasi.

— „Vaadake ise kord. Asi on käegakatsutavalt selge.“ Ta peatus viivuks ja siis selgus tõsiasi.

— „Kurat,“ surus ta läbi hammaste, „oleme risttule all.“ Silla poole nihkuvad ründajad näisid seda teadvat, et olime ka seljatagant piiratud. Kuid me ei taandunud, jäime kõik lebama. Mehed ei taibanud veel tõsist olukorda ja seisid ülepingutatud jõuga ründajate vastu.

„Rommelgas“, hüüdis rooduülem lähedale sattuvale reamehele, „võtke hobune ja kihutage pataljoni staapi.“ Ta teatas järgneva korralduse pooletooni võrra madalama häälega.

Näen, kuidas mees kihutas minema piki maanteed, aga teel edasipüües oli võimatu, ta pöördus metsa. Veel nägin, kuidas hobune vajus kokku ta all ja teateviija suundus varjava võsastiku vahel jalgsi edasi.

Tee oli meie seljatagant läbilõigatud. Pidime kas jääma sinna või vaenlase tagasi suruma. Kuid see osutus võimatuks. Pataljoni staabist oleks vaevalt olnud oodata mingit abi. Või kas Rommelgas jõuabki sinna kunagi, hobuseta ja sellises kuulide sajus.

Jäi ainuke võimalus mehi tulest välja viia rünnates vaenlast seljatagant. Osa meestele selgitas rooduülem seisukorra, teised jäid sillalt pealesurujaid edasitulistama.

Meie rünnak tuli seljatagastele ootamata. Et võiksime oma väikese roodu jagada pooleks, sellega polnud vaenlane arvestanud. Ees rooduülem, tormati „hurra“ hüüetega vaenlasele peale. Tekkis segadus. Osa neist ei katsunudki end kaitsta, jättes tulistamise. Osa süiski põgenes metsatihnikusse.

Tee oli vaba ja mehed said küskluse taanduda. See, et pidime Valgejõeelt väljataanuma, ei kõigutanud veel meeste kindlat vastuhaku otsust. Valgejõe taga pidi veel olema maju ja külasid, võib olla õnnestub see seal.

Ainult leitnant oli vist otsustanud Valgejõeest mitte enam taganeda ainustki sammu. Ta jäi kuulipildujaga üksi keset maanteed, kui teised kõik olid juba külast väljas. Kuulipilduja tuli hoidis vaenlast nüpalju tagasi, et jõudsin oma hobuse tuua välja. Lumekamaraga kaetud maa oli porile tambitud. Loom ajas end norsates püsti ja sööstus siis maanteele otse kuulide sattu. Tõmbasin ta kõrvale metsa. Puud olid tihedalt üksteise ligi. Look riivas oksa ja aisaotsad jäid kinni tüvede taha. Reejalased rebisid puujuurikaid ja koorem laskemoona ähvardas maha variseda. Hobune rahunes pisut jõudes sügavamale

metsa. Vaevaline oli edasipääs tihnikus, paiguti tuli pugeda nagu läbi kitsa tunneli. Kuid tänu taevale ma polnud kaotanud orienteerumise võimet.

Võisime olla Valgejõe eemal 3—4 kilomeetrit, kui mets hakkas hõrenema. Paukude ragin oli vaikinud. Imelikult surmvaiksena tundus metsaaline kus hobuse jalaastumised tundusid kahekordse valjusega. Punavägi oli vist asunud Valgejõe ja ma mõtlesin, kust võiksin leida oma roodu. Märkamatu olid kadunud talvepäeva lühikesed tunnid. Hakkas hämaruma. Veel mõned puud, siis saime välja mingile aasale, mille teisel serval oli väike majake. Hobune, vist väsinud rüelemast puude vahel ja mitte enam tundes kuule vihisemas kõrvade ümber, lasi pea lonku ja allus apaatselt mu ohjatõmmetele. Kuid üks ootamatu rõõm tabas meid tolles metsataguses majas. Leidsin seal ees oma roodu. Juba olid võetud uued lahingseisukohad ja valvepostid pandud välja. Valgejõelt löödi meid välja kavala võttega, tungides märkamatu seljataha, siin tahtsime olla ettevaatlikumad.

Mehed olid pääsenud kõik, ainult Rimmelgal oli kuul rinna läbi puurinud ja polnud ka näha leitnanti teiste hulgas.

Metsatagusesse majja oli jõudnud järele ka supikatel mingi ime läbi. Ei osanud öieti teha vahet kumb oli tunduvam, kas väsimus või nälk, kuid auravat katelt ei lastud siiski kuigi kaua

seista maja õuel, varsti oli see tühi. Mehed, kes polnud väljas valvepostidel, vajusid sooja toa põrandale ja ahjuvertele.

Pealetikkavas unes nägin, kuidas rooduülem tukkus laua ääres, laiulilaotatud kaart ees. Pea vajus tal alla ja joonivedav plüats seisatas. Kuid siis lõi ta end jälle järsu nõksuga sirgu ja kuulatas. Hüppas siis toolilt üles, käis korra üle põrandal, kuid tagasi jõudes toolini vajus uuesti seltele.

Nisugune oli kapten Steinmanni uni kogu liinileku ajal, mil nägin teda roodu ja hiljem pataljoniülemana.

Ja osutuski nii, et tolles väikeses metsataguses majas oli meie roodu viimane taandumispaik. Meie ei suutnud küll ise otseselt vaenlast sundida taanduma, aga 3. jaanuaril löödi otsustav Priske lahing ja see määraski ära ka meie edaspidise sõjakäigu. Siit algas meie „teekond tagasi“. Seekord ei hülinud me enam läbi metsatihniku, vaid marssisime mööda maanteed tagasi Valgejõe poole. Küla oli tühi, majad olid läbilastud ja elanikud hirmunud.

Silla lähedalt maanteelt leidsime oma leitnandi kuulipilduja tagant, mitmest punaväelase püssitüügist läbitorgatuna. Ta ei olnud taganenud omalt kohalt. Vist oli rooduülema „jõulujutlus“ temasse sööbinud sügavamalt, kui ühesegi meist. Seisti tummalt ja tõsiste nägudega.

S. B.

## Punaseid otsimas.

JOH. IBRUS.

Kolmekuninga päeval, 6. jaanuaril 1919. a. levis Viljandis korraga ärev kuuludus: Kõpu mõis, umbes 25 km Viljandist lõuna poole, olevat sattunud punaste kätte. Seal tõstnud mässu kohalikud punased ja arvatavasti kohale saabunud punaväeosa toetusel võtnud võimu üle, tapnud mõisavalitseja ja sooritanud veel teisigi terroriakte.

1918. ja 1919. aastate vahetusel liikus linnas valitseva ebaselge olukorra tõttu väga palju igasuguseid kuuldusi. Mõnda neist usuti, mõnda mitte. Aga kuuludus Kõpu sündmuste kohta ajas meeled lausa ärevile, sest see tähendas, et vaenlane oli tunginud linnale juba õige lähedale. Kärstna poolt kuuludus juba mõnda päeva suurtükimürinat, oli teada, et Karksi all käivad lahingud. Aga Kõpu — see oli hoopis midagi uut ja hullemat. Ja linnas ei leidunud vajalikke jõude, keda punaseile vastu saata. Kõik olid rindele saadetud. Vahi- ja patrulliteenistust

teostas kaitseliit, kellel aga ei olnud n. ö. peo peal olevaid jõude. Mehi kutsuti nimeliste kutsetega 25 tunniks teenistusse ja kui nad oma kohustused olid täitnud, lasti nad jälle koju. Muidugi oli juhuseid, kus vahiteenistusse ilmumiseks nimelise kutse saanud mees lihtsalt ütles, et tal pole aega tulla ja asi jäigi sellega. Meeste selektsiooni peale ei saadud kiiresti üksteisele järgnevates sündmustes ja karjuva meeste puuduse tõttu panna rõhku. Meenub juhus, kus enamlasteaegele tähtsamale punakaardi tegelasele Otile, kes mõnesuguseil põhjusil polnud ühes Ella Pöögelman'i ja Ko-ga sakslaste tulekul jalga lasknud, saadeti nimeline kutse kaitseliidu vahiteenistusse tulekuks. Ott, kuigi ta oli enamlaste päevil olnud üks agaramaid balti aadlike vangistajaid, oli nähtavasti kogu Saksa okupatsiooni kestel elanud Viljandis ja jäänud sinna ka sakslaste lahkudes. Ta võttis kaitseliidu kutse viisakalt vastu, lubas käsu

täita, aga kui käsu viija ta ära oli tunnud ja pärast sellest järeidusi tegema mindi, oli Ote jäljetult kadunud.

Selline oli olukord ja selles olukorras plaivatask Kõpu kuuldus nagu pomm. Loomulikult ulatus see kuuludus ka kaitseliidu juhtivate tegelaste kõrvu. Milliseid seisukohti ses küsimuses võeti ja kuidas kujunesid korraldused, seda ma ei tea, kuna kuuludusin kaitseliitu reamehena. Kõpu kuuludus aga põhjustas retke, millest võtsin osa ja see retk oli küllaltki huvitav ja omapärane, nagu neil kujunemisaegadel sageli juhatus huvitavat ja omapärast.

Hommikul tuli Oskar Loorits, praegune fii. doktor ja Tartu ülikooli õppejõud, kes tol ajal teenis Viljandi kaitseliidu staabis, minu juure ja temale omase särtsu ja raksuga jutustas selle Kõpu loo. Peale selle ta kõneles, et kaitseliit organiseerib retke Kõppu, et olukorra kohta selgusele jõuda ja kas mina ei tuleks kaasa.

Seda ei olnud vaja kaht korda küsida. Teatanud, et retk läheb lahti kohe ja tulgu ma staapi nii ruttu kui võimalik, tuiskas Loorits jälle minema. Tuhnisin siis oma kehvast gardeeroobis ja leidsingi selleks tähtsaks retkeks sobiva mundri. Mõne minuti pärast olin staabis, kus kõik oli juba valmis väljasõiduks. Staabi ees ootas mitu hobust regedega, staabis jagati retkest osavõtjatele relvi ja oli muudki askeldamist. Ei mäleta täpsalt, kuipalju mehi sellest retkest osa võttis, aga üle kümne neid igatahes ei olnud.

Retke juhiks oli kohalik kaitseliidu ülem lipnik (praegu reservmajor) O. Varres. Peale tema võtsid retkest juhtidena osa linna komandant lipnik M. Joonson, junkur F. Leoke, teiste osavõtjate nimesid ei mäleta, peale Looritsa, kes loomulikult sõitis kaasa. Sain staabist vana jaapani püssilogu, mõnikümme padrunit ja

lõdisedes oma õhukeses palitus kaunis krõbeda jaanuari külma käes ronisin rekke heinte ja õlgede sisse. Regedele ronisid teisedki ja sõit läks lahti. Tänavail saatsid meid uudishimulike pilgud, milles oli tubli portsjon umbusku ja hirmu. Ei teadnud ju keegi, mis on jälle lahti ning mis sellest kõigest välja tuleb. Mõned päevad varem oli linnas nähtud sõdureid, kes olid tulnud Kärstna alt või mujalt ja turuplatsil üksik ratsamees — sõdur oli enda ümber kogunenud inimestele ajanud lausa jubedat juttu, et punaste vastu ei aita mingi rohi, muudkui tulevad. Ma ei tea, kas keegi selle sõduri tabas ja paanika tekitamise pärast vastutusele võttis või ei.

Linnas läks sõit libedasti, aga kui meie kilavoor jõudis surnuaiast möödudes linnast välja Kõppu viivale Pärnu maanteele, ei olnud hobuste traavimisest enam juttugi. Sügava lume tõttu oli tee muutunud aukliseks. Augud olid sageli nii sügavad, et eelmine hobune ühes reega kadus tükiks ajaks täielikult silmist. Alles kui oma regi oli jõudnud augu kaldale, võisid all augu põhjas näha eelmist rege, mis oli just tõusmas mäkke. Tuli sõita sammu ja hõljuda auku ja august välja nagu merel. Aga ega see sõit nii meelevastane polnudki. Linnameestele oli päris huvitavaks vahelduseks reesõit kesk lumiseid välju ja metsasalusid. Mõnus piibujutt käis kogu aja ja vahetevahel tuletati meele ka otstarvet, milleks pidi mitu reetäit mehi külmal talvepäeval püssidega varustatult venima sellel auklisel teel. Ei märganud aga, et keegi oleks tunnud hirmu või muret. Ei olnud teada, mis ootab ees, aga kõigil näis olevat arvamine, et küllap sellest kuidagi välja tullakse. Kuigi salk ei kujutanud endast mingit vilunud löögijõudu.

On meele jäänud üks retkest osvõtja, kooliõpetaja.

Kogu tee ta kibeles, silmitses oma vintchesterpüssi ja katsus seda igast küljest.

„Kui tõmbaks õige ühe käraka,“ oli ta trafareetne lause iga natukese aja pärast. Tal oli oma relva vastu lausa poisikeselik huvi.

Juhid sõitsid esimesel reel, nii ei olnud kedagi, kellega oleks tulnud nii väga arvestada.

„No tõmmake üks kärakas,“ sõnasin ässitavalt. „Mis sõda see on, kus pauku ei ole?“

Mees silmitses oma relva igast küljest, muutus siis kahtlevaks ja küsis:



Meie vägede jõudmine Ruhja jaanuaris 1919. a.



Punased sõjavangid.

„Kas te ei võiks öelda, kuidas sellele riis-  
tapuule padrunid sisse käivad?“

Näitasin. Mees võttis vinnas püssi, keeru-  
tas sellega ringi nagu malgaga ja vajutas siis  
päästikule. Kõlas kõrvululukustav pauk, hobune  
tegi võimsa hüppe ja varesed lähedalasuvast  
metsatukast tõusid kraaksudes lendu. Mees  
oli õnnelik oma paugust, sellele vaatamata, et  
sekund enne paugu kõlamist, kui ta püssiga veh-  
kis, oli püssiots olnud ühe kaaslase abaluu kohal.

Esimeselt reelt tuli mees ja andis edasi ret-  
ke juhi käsu, et ei tohi asjata paugutada.  
Paugutegija pöördus jälle minu poole:

„Kas teie ei võiks öelda, kuidas ma nüüd  
tühja padruni kätte saan?“

„Tõmmake alt,“ ütlesin, „siis padrunikest  
lendab ise välja.“

Mees tegi nagu õpetatud, aga lükkas luku  
uuesti kinni.

„Oh sa kurat, jälle laengus!“ pahvatas ta  
ehmunult — niipalju ta oli siiski taibanud. Ta  
viskas püssi rekke meeste keskele ja ei ju-  
lenud seda enam puutada.

Kuid see mees oli muidu üks rahulikumaid  
ja ei avaldanud üldse mingit kartust juhuks  
kui tuleks punastega kokku puutuda. Ta ainult  
avaldas lootust, et keegi vahetab temale vin-  
chesteri vastu jaapani püssi, sellega ta oskavat  
rohkem ümber käia.

Hakkas juba hämarsuma, kui jõudsime tee-  
lahkemele. Seal viis üks teeharu edasi Köppu,  
teine pöördus Puiatu mõisa. Kõikide üllatu-  
seks esimene regi tegi lühikese peatuse ja  
käändus siis Puiatusse viivale teele.

„Mida kuradit me seal otsime?“ urises  
mees mu kõrval.

Kuid retke juhtkonnal olid nähtavasti  
omad kaalutlused.

Puiatu mõisa härrastemajas leidsime ainult  
kaks vana teenijat, kes olid üpris kohkunud,  
kui nägid relvastatud salka sisse valguvat.

Ma ei kuulnud, mida nad kõnelesid, nägi-  
me ainult nende kohkunud nägusid, kui retke  
juht lipn. O. Varres neid kutsus endaga kaasa,  
kus oleks vaiksem kõnelda. Mõne hetke pä-  
rast ilmus retke juht tagapoolt tubadest, kogus  
oma salga ja tegi teatavaks olukorra.

Kõpu poolt polevat midagi kuulda, mis lük-  
kaks ümber seni oletatavad kuuldused. Olevat  
vaja jõuda selgusele, mis on Kõpus lahti. Ei ole-  
vat aga mõistlik kogu salgaga otsekohe sõita  
Kõppu, sellepärast olevat vajalik, et mehed  
läheks maakuulajatena ette, hangiks teateid  
Kõpus valitseva olukorra kohta ja tuleks siis  
tagasi Puiatusse. Maakuulajad pidavat esi-  
nema kohalike elanikena, et mitte äratada  
kahtlust. Lõpuks retke juht küsis, kes oleks  
nõus vabatahtlikult minema luurele, rõhutades,  
et tavaliselt vabatahtlikud on kõige vahvamad  
ja täidavad kõige paremini oma ülesande.

Müksasin Looritsat küünarnukiga. Tema  
oli Kõpust pärit, seal veetnud oma lapsepõlve  
ja tundis valda nagu oma taskut. Teadsin se-  
da ja lõpuks — milline 18-aastane nooruk ei  
taha olla vahva, kuigi — pean tunnistama —  
ei uskunud mina ega arvatavasti ka Loorits, et  
Kõpus midagi lahti võib olla. See oli mingi  
instinktiivne aimdus, millele ei leidunud põh-  
jendust.

Loorits pilgutas mulle silma ja teatas siis,  
et meie kahekesi oleme nõus minema luurele.

Retke juht soovis meile edu ja läks tegema  
vastavaid korraldusi.

Jätsime püssid ja padrunid Puiatu härraste-  
majja, samasse aknale aetasime ka oma kait-  
seliidi käesidemed. Miski meie küljes ei toh-  
tinud anda märki, et oleme kaitseliitlased.

Väljas ootas juba regi etterakendatud ho-  
busega. Mäletan, see oli vana valge Puiatu  
hobune, kuna meie hobused olid jäetud puh-  
kusele pärast väsitavat sõitu auklisel teel.  
Meil oli käsk, kui peaks midagi juhtuma, esi-

neda talusulastena ja selliseina andsime vist ka mõõdu välja. Igatahes minu isiklikud ihukat- ted olid kõlblikud ükskõik millise proletaarlase jaoks ja ka meie ajutine hobune ei olnud min- gi hüpdroomi traavel.

Istusime kahekesi õlgedega täidetud rekke, pugesime hästi sügavale, et ei hakkaks külm ja hirmutasime hobusekronu liikvele. Lahkusi- me mõisast kõikide mahajääjate heade soovide saatel ja varsti käändusime teelahkmetl Kõpu poole viivale teele.

Oli haruldaselt ilus ja vaikne talveõhtu. Sadas hõredat laia lund ja reejalaste alt kost- ist tasast, uinutavat krudinat. Kahelpool- teed, tardununa paksu lumekoorma all, seis- is hämarus paks kuusemets, kus ei liikunud ainuski oks. Vaid mõnelt oksalt laages lund pika, valge joana ja siis vibutus koormast va- banenud oks kõrgele õhku. Veidikese aja pä- rast oli kõik jälle vaikne ja liikumatu. Raske oli selles idüllilises rahus ettekujutada, et ku- sagil leidub inimesi, kes tapavad üksteist, selle asemel et sõbralikult elada üksteise kõrval. Meil kahekesi aga sel hetkel ei olnud põhjust muret tunda, sest olime noored, meie ümber oli rahu ja mõnus oli sõita mööda talveteed. Ülesanne — jah, ainult see võis tuua meile sekel- dusi, kuid seni, kui need sekelidused polnud tulnud, ei olnud põhjust muretsemiseks.

Niipea kui olime mõisa kuuldekaugusest väljas, lõime laulu lahti. Ei olnud väga viisa- kad meie laulud sel teekonnal, aga väga hul- lud ka mitte. Igatahes nad olid elukorraga kooskõlas ja see oli kõige tähtsam.

Mul oli kaaslasega kokkulepe, et vaheteva- hel pean kirjeldama ümbrust, niipalju kui see õhtuhämaruses võimalik. Minu kaaslane oli nimelt lühinägelik. Tegin siis seda lühikeste vaheaegade järele ja mu kaaslane nimetas siis kohtade nimetusi. Korraga peatas Loo- rits hobuse.

— „Stop! Siin lähedal peab elama mul üks ristiema...“

— „Ma ei näe ainustki teed, mis käänduks suurelt teelt kõrvale,“ vaidlesin mina.

— „Küllap siin on tee, see ainult on praegu lume all,“ seletas mu kaaslane veendunult.

Ronisime mõlemad reelt, jätsime hobuse sinnapaika ja hakkasime otsima teed ristiema juure. Meil oli muuseas ülesanne käia teear- seis taludes ja koguda ettevaatlikult informat- siooni. Ent kuidas meie ka otsisime, ei leid- nud meie teest siiski jälgegi. Pimedus oli juba õige tihe ja sumpasime põlvest saadik lumes. Lõpuks ühes kohas tundus kraavi asemel veidi kõvemat pinda.

— „See võib olla tee, võib aga ka mitte olla, aga talu on siit õige tükki maad,“ kõneles mu kaaslane kaljukindlalt,

Ei aidanud muu kui laskusin kõhuli lu- mele, mu kaaslane näitas taskulambiga tuld ja asusin kerge äsjasadanud lume alt otsima reejälgi.

Mu kaaslasel oli olnud siiski õigus: veidi aja pärast tuli lume alt nähtavale hobusesõn- nikut ja siis ka otsitavad reejäljed. Olime õi- gel teel.

Ristiema võttis meid vastu lahkusega, mis omane ainult vanadele, heasüdamilistele talu- inimestele. Talus oli veel küllalt pühadetoite ja meie ette kuhjus vorste, küpsiseid, sealih- a, sülti ja lõpuks rasvane hanepraad, mis juba ai- nult vaadates pani suu vett jooksa. Olime hommikust saadik söömata ja seetõttu olime ristiema kiitmisega nii sõnaohtrad, et heale vanakesele tulid pisarad silma. Ka siin usal- duslikus õhkkonnas meie ei kõnelenud, mis asju meie ajame, pärisime ainult ääriveeri tea- teid Kõpu poolt. Kuulsime, et Kõpu poolt pole kuulda midagi erilist. Olles kustutanud nälja, asusime jälle minerkule. Kulus palju vaeva en- ne kui suutsime heale perenaisele teha selgeks, et kuidagi ei ole täna võimalik jääda talu oõmajale.

„Sõidame kosja“, tõendas Loorits ja pere- naine vist jäigi uskuma, et oleme niisama pü- hade ajal maal ringi sõitmas. Mida lähemale Kõpu mõisale, seda arvukamaks muutus mu kaaslane ristiemade, tädide, onude ja onupoe- gade-tütarde hulk, kes pidid elama „just siin- samas, mõni samm...“ Kõiki neid meil pol- nud aega külastada, aga kolmes-neljas talus käisime siiski sees, kus jälle oli igavest maad- lemist vorstide ja koduõllega. Viimaks olime nii tüdinud söömisest, et kirusime üksteist, kui kumbki meist juhtus meele tuletama söö- raist. Viimane talu, kus käisime sees, oli just Kõpu mõisa külje all ja seal kuulsime, et Kõpus elatakse rahulikult, nagu ikka. Ka seal talus pääsesime suure vaevaga oõmajale jätmisest ja sõitsime edasi.

— „Kas laseme otsekohe mõisa?“ küsis mu kaaslane, kui olime selja taha jätnud sõbraliku talu väravad.

— „Kindlam on,“ nõustusin.

— „Kõpust läbi sõites võime Puiatusse ta- gasi sõita hoopis teist teed,“ seletas mu kaas- lane.

— „Huvitavam on. Aga selle tee ääres ei ole sul vist niipalju ristiemasid?“

— „Milleks sulle need ristiemad?“

— „Kere hakkab heledaks minema!“

Loorits andis mulle võmmu kuklasse, teise ohjajaruga virutas Puiatu setukale ja üises vaikuses sõitsime sisse Kõpu mõisa.

Mõis puhkas rahulikus unes, ei olnud kuulda ega näha ainustki inimest. Kolistasime mõne

ukse taga, aga ei saanud vastust, hetke peatasime mingil avaramal platsil, tegime ühe laulu ja siis jätsime unise mõisa sinnapaika.

Puutatusse jõudsimme varahommikul. Raper-teerisin ülemusele. Seejärgi pakuti meile õhtul meeskonnast järgijäänud einet — pannitais hangunud rasva ja pisikesi koorega kartulaid. Teised ei saanud aru ega tea vist tä-

napäevani, miks meie selle pakkumise peale hirmsasti naerma puhkesime. Siis võimaldati meile ka puhkust ühes toas õlgedel. Aga seal norskas Puia tu kaitseliidu ülem nii vägevasti, et magamisest ei tulnud midagi välja.

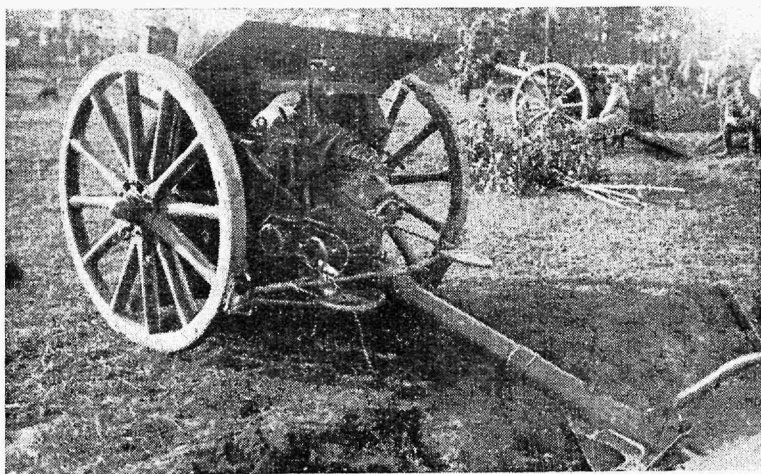
Päeval pärast meie öist luuresõitu tegime kogu salgaga sõidu Kõpu mõisa. Aga punaseist ei leidunud seal jälgegi.

## Väljapatarei nr. 13. viimane retk Vabadussõjas.

1919. a. septembrikuu algul meie väeosad Lõunarindel, taandudes Pihkva tagant, asusid Irboska kindlustatud positsioonidele, kuhu nad jäid kuni Vabadussõja lõpuni. Ka vaibus üldiselt sõjategevus Lõunarindel, kui arvata välja aegajalt ettevõetud retked nii meie kui ka punaste poolt. Novembrikuu algul 1919. a. asusid 7. polgu osad positsioonil Petrovo — Volkova — Senno külade ja Irboska jaama juures. Samal kaitsejoonel asusid ka 2. Suurtükiväe Polgu patareid, kes oma tulega tarbekorral toetasid meie jalaväe osi. Nende patareide hulka kuulus ka Väljapatarei nr. 13, kes asus positsioonil Salavje küla juures, mis 4 km ida pool Vana-Irboska alevit. Patarei vaatepunkt asus Slesova küla juures kaevikutes, kus asus ka 7. polgu rood. 5. novembri varahommikul sai patareidülem käsu 7. polgu ülemalt, ühe rühmaga välja sõita Kräkova küla juurde ja sealt suurtüki tulega toetada 7. polgu I pataljoni, kes pidi vallutama Šahnitsõi küla, mis 3 km lõunapool Irboska-Pihkva kivi- teed. 7. polgu ülem oli 2. diviisi ülemalt saanud käsu, polguga edasi tungida ja välja jõuda Velikaja jõe vasakule kaldale, hävitada punaväe kindlustused ja sillad jõel, et sellega punaväe tähelepanu oma peale tõmmata, kes samal ajal meie Põhjarindel püüdis vallutada Narvat.

5. novembril kell 06.00 sõitis patareidülem esimese rühmaga (2. inglise 18 n. suurtüki) Kräkova küla juurde, mis umbes 3 km lõunapool Salavje küla, kuhu asetati rühma positsioonile ja ise sõitis Slesova küla juurde vaatepunkti. Siit avati tuli Šahnitsõi külale ja küla ees asuvaile välikindlustele. Sama küla

tulistas ka meie naaberpatarei, Kindl. Raskepat. nr. 12, kes asus Väike-Miltsõi külas. Pooltunnilise suurtükitle järele katsus 7. polgu I pataljoni Šahnitsõi küla rünnata, mis aga ei õnnestunud. Meie roodud sattusid vaenlase ägeda kuulipildujate tule alla ja ei jõudnud edasi. Nüüd avasid patareid uuesti tule, ka Väljapat. nr. 13. teine rühm, kes asus endisel positsioonil Salavje külas. Peatselt sunniti vaenlase kuulipildujad vaikima ja meie roodud vallutasid Šahnitsõi küla. Et taanduvat vaenlast jälitada, sõitis patarei rühm Kräkovast edasi ja asus positsioonile Volkova küla juurde. Siit tulistati järjest Vorosilova, Kogieva ja Oparino külasid. Kui meie roodud lähenesid nimetatud küladele, lõpetas patarei tulistamise. Volkova külast asus patarei nüüd Butšleva küla juurde, mis 3 km lõunapool Volkovat. Väevalt sai rühm positsioonile asuda, kui tuli, meie jalaväe nõudel tuli avada Juhnova küla peale, kus vaenlane ägedasti vastu pani meie roodudele. Suurtükitlega löödi vaenlane Juhnovast välja ja meie roodud asusid Juhnova-Kogieva-Gnilina külade joonele.



Meie väljapatarei nr. 1 positsioonil Rodenpoisis (Ropazis) 1. juulil 1919. a.

Patarei II rühm, kes asus endisel positsioonil Solavje külas, abistas oma tulega 7. polgu III pataljonil vallutada Ledištse, Mižugi ja Mursina külad, mis Riia-Pihkva kivitöö ääres. 6. novembril hoidis patareid I rühm, kes asus Butšleva küla juures, kogu päev Oparino küla ümbrust oma tule all, kuhu vaenlane oma väeosi koondas ja vastulööki katsus organiseerida. 7. polgu III pataljon oli Velikaja jõe äärde välja jõudnud ja tungis jõe vasakut kallast mööda põhja poole, vallutades Šepetsi, Filatovo ja Vödra külad. Meiega ühes opereeris ka Bulak-Balahhovitši salk, kes tungis üle Velikaja jõe punaste selja taha ja vallutas Savino pooljaama Pihkva-Ostrovi raudteel, põletas jaamahoone ja võttis ühe punaste tööroodu vangid. 7. novembril said meie väeosad 2. diviisi ülemalt käsu taandumiseks oma endistele positsioonidele, sest ülesanne oli täidetud. Vaenlase kindlustused olid hävitatud, sillad Velikaja jõel lõhutud ja ära põletatud. Öhtu eel algas taandumine oma endistele positsioonidele. Taandumisel süü-

dati kõik vene külad ja asulad, mis asusid meie kindlustatud positsioonide ees kuni 5 km ulatuseni vaenlase tagalasse. Masendav oli taandumise pilt südaööl läbi lõõmavate vene külade. Kuni hommikuni paistis tule kumad ida poolt. Patariid I rühm taandus ühes 7. polgu I pataljoniga ja asus Molskaja külla, mis 3 km põhjapool Vana-Irboska alevit, sest vahepeal oli üks meie väljapatariidest juhust kasutanud ja asunud meie endisele positsioonile Salavje külla. Et oma endisele positsioonile tagasi saada, kus Väljapatariid nr. 13. juba septembrikuu algusest saadik oli, astus patariid ülem ühendusse 2. diviisi ülemaga, mille tagajärjeks oli, et üleval mainitud patariid lahkus Salavjest ja 11. novembril asus Väljapatariid nr. 13. tagasi Salavje külla. Siia jäi patariid kuni 20. märtsini 1920. a. See oli Väljapatariid nr. 13. viimane retk Vabadussõjas, olgugi, et patariidil tuli veel tihti oma tulega abistada 7. polku kuni vaherahu sõlmimiseni, kuid väljasõite enam ei olnud.

# VENNAD.

## Lugu Eesti Vabadussõjast.

K. Matisoo.

1919. a. aprillikuus asus Kuperjanovi Partisanide Pataljon kagurindele, võttes enda alla ligi 7-kilomeetrilise rindelõigu Košeljahha jaama ja Mitkoviči küla vahelisel rindejoonel. Rindelõigu vasakul tiival asus Vašina-Gora mägi, mis on kõrgemaid mägesid raudtee ja Petersi-Irboska maantee vahelisel mägismaal. Nii meie kui ka vaenlane tahtsime seda, rindelõiku valitsevat mäge enda valduses hoida, mis pärast n. n. „mäelahingud“ kestsid vahelduva õnnega nädalaid. «Вашина Гора» ja «Нашина Гора»\*) — selle omapärase sõnademängu järele nimetati siis mäge vastavalt sellele, kelle käes ta parajasti nimetamise silmapilgul oli.

Pataljonis teenis kuulipildurina Viljandimaalt päritolev allohvitser Anton Varul. Kohe siis, mil Kuperjanov hakkas Puurmannis formeerima omanimelist partisanide salka, astus Varul vabatahtlikult partisanide ridadesse. Veneaegse kuulipildurina määrati ta kohe maksimi peale sihturiks, ja sellena lõi ta kaasa kõik lahingud Voldist kuni Valga vabastamiseni. Paju lahingus sai ta jalast haavata, kuid „tühine kriimustus“, nagu Varul ise tähendas, suutis vapralt

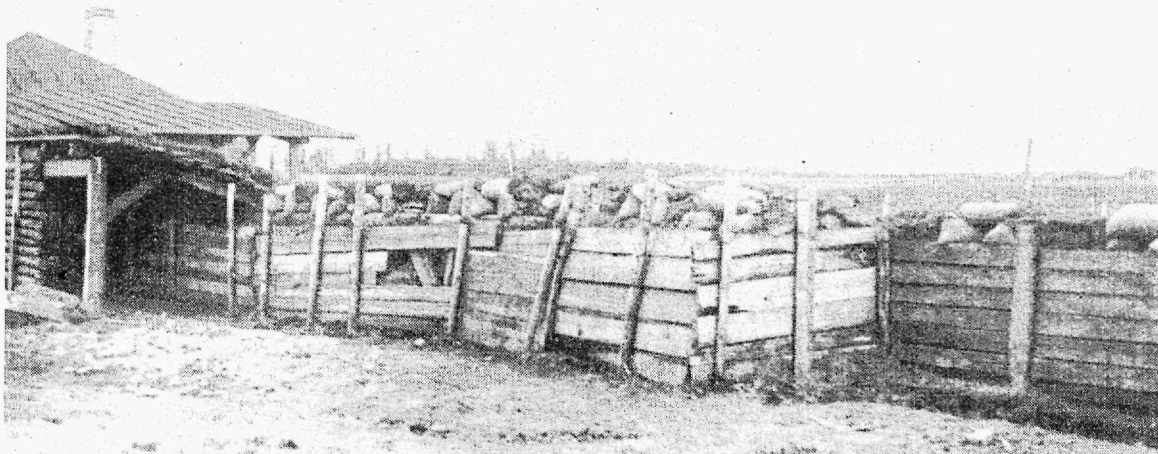
meest lüüa rivist välja ainult nädalaks. Nädala pärast ilmus ta, pooleldi veel lahtise haavaga rooduülema leitn. Pekarsky juurde, raporteerides viimasele oma „hilineunud“ päralejõudmisest. Tubli lahingumehena ei raatsinud ta pikutada haiglas sellal, mil seltsilised müttasid lahinguis.

Koos oma noorema vennaga oli ta võtnud osa Maailmasõjast, selle algusest kuni ajani, mil kodumaal alati eesti rahvuspolkude organiseerimist. Mõlemad vennad astusid 1. Eesti polku, kus teenisid kuni Saksa vägede sissetulekuni. Noorem vend, Kaarel, kes silma otsaski ei võinud näha sakslasi, põgenes Narva kaudu tagasi Venemaale, kuna Anton polgu laialisaatmise järele oma kodukohta läks.

„Minu tolleaegne kodu,“ seletas ta, „kui seda üldse koduks võis nimetada, kujutas endast lagunenud saunahurtsikut, milles elas mu haige ja poolpime ema, kelle ainumaks varanduseks oli vanaaegne rõivakirst, selles peituvate vähesete riidehilpudega ja suur kapsatünn, kus vananimene hoidis omi, armuannina saadud leivapalukesi. Maailmasõja algades olin parajasti lõpetamas kroonuteenistust Vene väes, kui algav sõda kiskus mind veel aastateks vaenuväljale. Noorem vend, keda ema toitjana ei sun-

\*) Ваша гора, vn. k. = teie mägi; наша гора = meie mägi.





Meie kaitsepositsioon Narva rindel, Lilienbachi mõisa juures.

itud kroonuteenistusse, astus sinna oma vabal tahtel; küllap ta oli juba noorelt tüdinenud mõisateenistusest, kuhu mitmed meie sugupõlvad olid matnud oma jõu, tervise ja elugi. Maa-ilmastõja ajal sai vanainimene pisikest toetust, kuid okupatsioonija saabudes jäeti ta päriselt Jumala hoolde. Peavarju oli talle andnud ta kaugelt sugulane taluperemees, kelle saunas võttis siis mindki vastu, kui pikkade aastate järele „koju“ ilmuva. Okupatsiooni ajal tegin talus põllutööd, ravides ema ja kohendades pisitasa endagi elujärge. Südasuvel viisin ema kalmistule; võib-olla oli paremgi, et pääsis valla valudest ja murekoormast. Vennast Kaarlist ei teadnud ma siis midagi, kas oli ta elus või oli kõik me pere, peale minu, koos paremas ja rahulikumas pärisokodis. Vabadussõja algades olin niisiis lindpüüja inimene ja kuhu ma mujale pidingi minema, kuid mitte sõjateenistusse.“

Nii kõlas jutt, mida Varul oli kord rääkinud kaasvõitlejaile. See oli siis, kui peale Valga vabastamise lubati mehi puhkusele, kui Varul pidi sellest ära ütleva, tunnistades, et tal polegi kodu, kuhu minna „puhkama“. Siis niiskunuvat ta silmad, ja „südamenõrkuse hoog“, nagu ta ise tähendas, sundinuvat teda jutustama sõpradele selle lühida ja siira, kaebuste ja hädaldamise poolest ilustamata eluloo.

Sõdurina ja lahigumehena teenis Varul kõigi relvavendade poolehoidu ja austuse. Alati teenistusvalmis, alati täpne ja teojulge, sellasena äratas ta tähelepanu ülemate juures ja sellasena seati teda eeskujuks kogu meeskonnale. Peab tähendama, et sealjuures polnud Varul sugugi kiituse otsija ega „alt-määrija“, nagu sõdurid nimetasid mõnda kanda alati kokkutagajat-kiitusepüüdjat. Auahnust ja hea-olla katsumist polnud temas tilkagi. Nii ülemaid kui alamaid kohtles ta ühtviisi korrektselt ja tagasihoid-

likult. „Olen pandud ametisse kuulipilduja peale ja siin, selles ametis korralik ja täpne olla — see on minu kui mehe kohus. Igaüks meist täitku oma kohust me h e n a ja rohkem meilt keegi ei nõuagi. Rindeteenistus pole pidusaal, ka pole ta lastetuba ega laadaplats,“ lausuta siis, kui mõni alluv „nahavedaja“ kaebas raske reamehepõlve üle, lastes paista, nagu oleks ohvitseride ja isegi allohvitseride elupõli rindelgi hulga kergem nende „kõik see madalamate“ omast.

Vašina-Gora mäelahingud olid kestnud juba üle kahe nädala. Punaste reeglipäraselt igahommikused rünnakud said peagu alati tagasi löödud. Kui ehk vahel juhtuski, et liig suure ülevõimu ees olime sunnitud mäe pealt lahkuma, mispeale sinna kohe punased asusid, siis, vähe-seid varurühmi abiks võttes sooritati vasturünnak ja varsti oli mägi jälle kõigest punasest puhas. Punased kandsid nende „kiuste-rünnakute“ tagajärjel määratuid kaotusi, kuid meeste puudust neil ju polnud. Meie kuulipildujatulega mahaniidetud esimeste ahelikude asemele ilmusid väljadele või mäenõlvakule uued ahelikud; just kui lained veeresid nad vastu mäekülge, leides siin endale õnetu ja kuulsuseta otsa. Paljud, väga paljud punasõdurid nägid siitmaailma viimse pildina Vašina-Gora mäenõlva, paljud leidsid oma hingerahu Smolna küla poristel põldudel. Muidugi mõista, ega's meiegi kaotusteta jäänud, kuid meie kaotused olid kaugelt väiksemad, nagu kaugelt väiksem oli meie meeste arv nii ses rindelõigus kui ka kõikjal mujal.

Ühel õhtupoolikul seisis grupp partisane Smolna küla ees mäekingul, jälgides meie raskepatarei mürskude lõhkemist Zagorje metsa serval asuvais vaenlase kaevikuis. Meeste keskel viibis ka Varul, kes kiikriiga uuris punaste

seisukohti ja nende liikumist küngaste ja metsatukkade vahel.

Meie ja punaste rinnete vaheline maa-ala, n. n. tuleväli kujutas siin endast mitmekesisit küngasmaastikku, millel laialipillatuina kasvasid üksikud suuremad-vähemad metsatukad. Tulevälja keskel, suunaga punaste laskepositsioonide poole keris maapind end kokku nõgujaks orusängiks, milles keerles pisike jõeke. See jõesäng oli punastele heaks ühendusteeks tagalaga, kuna soodustas kaitset ja varjumist.

Hommikul oli saadud teateid, et vaenlasleeris olla toimumas suuremad ümberpaigutused. Punaeestlastest koosnevad kütüpolgud, kes senini olid laiali pillatud pikale rindejoonele, kogutavat kõik Irboska ette. Ümberpaigutusi olla juhtimas isiklikult eesti punaväe ülem Kork.

Kuivõrd need teated tõele vastasid, seda polnud võimalik kontrollida, kuid õige oli see, et punastel sel päeval tõesti midagi haudumas oli. Sellest andis tunnistust elav liikumine nende poolel, mida kohati palja filmaga võis näha. Eriti huvitas see „liigutamine“ ohvitseri, mispärast viimaste poolt anti valvepostidele ja piirkondadele valju käsk tähelepanelikult jälgida igat vaenlase vähimatki liigutust. Öhtul kavatseti saata välja luursalgad, kes pidid iga hinna eest katsuma püüda kätte mõnda punaste piilurit või valveposti, kellelt oleks siis võimalik välja pigistada värskeid teateid vaenlase kavatsuste kohta.

Öhtu eel ilmus rooduülemale juurde allohvitser Varul, kes palus lubada tedagi luuresse. Rooduülem andis kohe nõusoleku, soovitas ainult võtta kaasa veel paar meest, et hädakorral oleks võimalik üksteise abistamine. Varulil polnud midagi selle vastu, mispärast kutsus endaga kaasa partisanid M. Koppeli ja L. Hinsi.

Hämariku laskudes väljus külast mitmes sihis kolm luursalka. Varul oma meestega liikus paremale, rohkem Mitkoviči küla suunas. Viiesammulise vahemaaga, Varul ees, kaaslased taga, sammusid mehed tasakesi piki orunõlva edasi. Raorohke järsandik ja laskuv pimedus olid abiks varjumisele. Varsti jõudsid orulami, mille parempoolset serva mööda hiilised edasi. Jõudes järsandiku keerukohani, jäid pisikese kumerja lagendiku servale vähekeseks peatuma. Kindlasti, nii arvasid, olid nad jõudnud juba vaenlase eelpostide piirkonda. Siin pidi olema juba ettevaatlikum. Mehed istusid maha, et pidada nõu, kuidas ja kuhu poole liikuda.

Vaevalt said nad võtta istet, kui vasakul põõsatuka taga kuuldus tasane, kuid selge eestikeelne hõigatus: „Tule siia!“, millele teine kaugem häälvastas: „Oota nüüd, oota!“

Luurajad tardusid liikumatusse poosi, hingaminegi sai kuuldavaks. Kes olid seal ees? Kas meie teine luursalk või punased eestlased?

Kahtluse kõrvaldas järgmine lause, mis lähineva robina järele kuuldus: „Ära sa tiku nii kaugele, kukud viimati „valgete“ käpa vahele...“

Niisiis, see oli punaste valvepost või piilurid. Varulil ja ta kaaslastel oli õnne. Nüüd oli paar punast suguvenda neil pihus. Ise jooksid õnge otsa. Varul kaalutas enda kaaslaste poole ja sosistas neile kõrva sisse lühikese tegevusplaani. Kahelt poolt pidid nad järsku haarama punaseid, karjudes üheaegselt „käed üles!“ Varul hakkas hiilima punastele ette, kuna Hinsi ja Koppel pidid hüppama jaole kõrvalt.

Punased aga ei jäänud püsima paigale, vaid lühikese sõnavahetuse järele liikusid edasi, otseselt luurajate peale. Varsti kõlas kolmest suust: „Seis, käed üles!“ Paari hüppega olid mehed punaste juures. Järsk ja just kui maa alt „valgete“ ilmumine halvatas nende vastupanuvõime täielikult. Neilt võeti ära relvad, mispeale kohe algas ülekuulamine.

„Kes te olete?“

„Kolmanda kütüpolgu ratsamaakuulajad.“

„Kus te hobused on?“

„Komando asub Košelki külas.“

„Kes on komandoulem?“

„Kaarel Varul.“

„Mis!“ karjus Varul. „Kaarel Varul on teie ülemaks?“

„Jah!“

„Või Kaarel... või Kaarel Varul on nende ülemaks?...“ lõpetas Varul sosinal oma üllatushüüde. „Mehed“, pöördus ta Koppeli ja Hinsi poole, „üks vange viige külla rooduülemale juurde, teisega jään ma siia. Õelge rooduülemale, et minu pärast ei tarvitse mures olla. Ma tulen hiljem järele. Minge!“

Koppel ja Hinsi võtsid vahele ühe vangidest ja hakkasid liikuma tagasi. Varul vaatas neile tükk aega järele, siis istus maha, käskides istuda ka punaväelasele. Võttis siis taskust paberossid ja pakkus ka äsjasele vaenlasele suitsu. Kohmetult, küllap vist suures imestuses võttis punane vastu suitsu, mille Varul süütas seltsimeheliku sõbralikkusega.

„Kus on praegu Kaarel Varul?“ küsis siis punaselt.

„Vist külas, Zagorjes, kui ta veel pole sõitnud tagasi Košelkisse. Tulime siia hiljuti... Račeva mõisast... Uus koht, ei tunne veel...“

„Naaber, hiljem, kui soovid, võid jutustada mulle sellest pikemalt. Nüüd aga on minul sulle, eesti vend, ainult üks palve. Mine kohe vabalt tagasi omade juurde, otsi üles Kaarel Varul ja ütle talle, et... et vend Anton ootab teda siin oruveerel. Tulgu ta siia, kui mitte muuks, siis ainult selleks, et saaksin talle öelda „tere“ ja „jumalaga“... Säh, siin annan sulle

kaasa paberossid, võta kõik, säh, siin on ka tulemasin, võta ja kohe mine ning täida mu soov, mu... palve...“

Ligi kolm tundi ootas Varul venda. Viimaks kuuldus lähinevaid samme ja kaks tumedat kogu ilmusid põõsaste vahelt lagedale.

„Siin või?“ kuulis Varul venna Kaarli kühimust, mis oli pööratud endise vangi, nüüdse Kaarli teejuhi poole.

„Siin jah“, vastas viimase eest Anton, astudes pimeduses vastu vennale.

„Tere Anton!“

„Tervist Kaarel!“

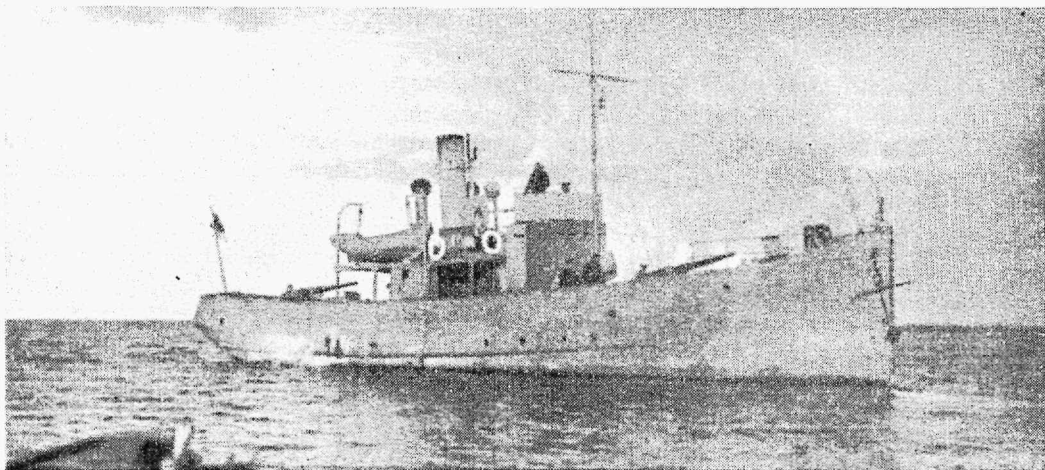
„Noh...“

Paus.

„Jah...“

Paus.

oma maad võõraste vastu, sugugi mitte teie, mõnesaja, juutide poolt ära eksitatud suguvenna vastu. Miks tungite siia koos venelaste, kirgiiside ja teiste võõraste karjaga? Kas usud sina ja kas usuvad sinu seltsimehed, et siis, kui te jõuakski koos murda meie vastupanu, et siis need teie sõbrad, hiinlased, venelased ja tatarid laseks teil, eestlastel, talitada teie oma maal teie oma äranägemise järele? Ei vennas, teie upute sinna võõraste musttuhandesse kui tilk merde. Las venelane, kes, nagu alati oli ja on juudi lüpsilehmaks, ajab kommuunat, las hiinlased, tatarid ja teised metsikud rahvad löövad sellele kaasa seal; siin aga, meie, eestlased hoiame kokku ja loome oma riigi, pagana ja kuradi päralt kas või oma kommuunagi, kui me rahva enamus ainult sooviks. Parunid, need



Meie Peipsi laevastiku suurtükilaev „Ahti“ Peipsi järvel valvet pidamas sügisel 1919. a.

„Kuidas elad omal pool?“

„Näed, sõdime teineteisega...“

„Jah, Kaarel, näib, et tõesti sõdime teineteisega.“

„Imestan, et just sina, Anton, sina, põliste orjade laps, pealegi minu vend, sõdid minuga! Kas teil seal, öeldakse, uues riigis perepoegi vähe on? Milleks just oled sina püssiga väljas minu, meie, kogu töörahva vastas? Anton, kas su lõõg ei saanud täis tsaari-sõjas?“

„Kaarel, vend, ma ei kutsunud sind siia poliitikat tegema. Ära pahanda, kui ütlen, et palju kangemat, kui see sinu jutt, olen kuulnud meie omal kodumaal, nii selle sõja algades, kui veel praegugi. Ka teie lendlehtedes, millest üksikuid olen lugenud, on krõbedamaid ja soolasemaid „selgitussõnu“, kui need, mida sina mulle vennalikult mõista annad. Jätame selle! Sinust saan aru, sest olid ju kogu aeg Venes. Sa ei tea ja ei taipagi mõtet, mille eest meie, kogu eesti rahvas väljas oleme. Meie kaitseme

meie rahva peamised verivaenlased lasksid jalga koos sakslastega, nendest oleme meie selge ja otsustava sõnaga lahti öelnud. Ka kommunistidelt ei soovi me laenata elutarkust; seda enam, et nad oma ilmavaadet tahavad meile vere, tule ja metsikute rahvaste abiga peale suruda. Jäägu nad laia Venemaa piiridesse, ruumi on neil sealgi küllalt. Las meie loome siin oma riigi nii, nagu me ise tahame. Tööd ja leiba, seda jätkub meile siin igal juhul kõigile küllalt...“

„Aga...“

„Kaarel, ärgem kõnelgem enam sellest. Ma ei taha ega saagi sind veenda oma mõttesse. Ma pole kõnemees, et oskaks sulle kõike seda seletada, mis südames ja mõistuses kihleb. Võiksin sulle ju rääkida meie rahva endakorraldamisest ja meil valitsevast tõelisest vabadusest, mis nähtub sellestki, et meie hiljuti siin, rindel, vabalt ja igaüks oma tahte kohaselt valisime oma esindajad Asutava Kogusse. Võiks

kõnelda... Aga milleks? Pikaks jutuks pole meil aega ja ka koht pole selleks sobiv. Saadan sulle pärast su kaaslasega mõned ajalehed, neist võid lugeda, mida meie teeme ja mida meie tahame... Rääkigem nüüd millestki muust. Me emake...“

Jutt pöördus siitpeale perekondlikele ja isiklikele asjadele. Mitu tundi kestis vendade jutuajamine. Siis... siis lahkusid teineteisest tugeva käepigistusega... kumbki omade juurde tagasi. Antoniga tuli kaasa Kaarlit saatev punaväelane, kellele Anton tagas puutumatus ja otsese tagasipöördumise võimaluse.

Külla jõudnud, andis Anton punasele suguvennale kaasa paki ajalehti, mispeale ise saatis suguvenna tagasi orunõlvakule.

Lahingud kestsid edasi. Maikuu algul aga raugesid punaste rünnakud. Rindel tekkis vaikus, mis kestis kuni Pihkva operatsioonini. Selle suure pealetungi ajal tuli meie poole üle hulk punaseid suguvendi. Asjata otsis Anton nende keskelt Kaarlit. Asjata olid järelepärimisedki, millega Anton pöördus üle tulnud punaste poole. Kaarel oli kadunud jäljetult.

\*

25. juuni.

Partisanid löid Landeswehriiga Hinzenburgi all palavaid lahinguid. Kolme päeva jooksul, alates Võnnust, polnud teha miskit muud, kui nüpeldada põgenevat vaenlast. Rünnak järgnes rünnakule, lahing lahingule. Siis uuesti meeskondade kiivas võidujooks — edasi!

Rood oli hommikuse lahingu järele parajasti lõpetanud lõunasöögi, kui saabus käsk, mille kohaselt meestele lubati pisike puhkus. Rood jäi varru. Erilist heameelt avaldamata võtsid mehed vastu puhkuseloa. Ses sõjas, sõjas ajaloolise vaenlase vastu ei tahtnud keegi puhata. Siiski, väsimus nõudis oma osa ja varsti külvus teeäärne nurmeniit täis norskavaid mehi.

Varulil polnud aega ega tahtmist pikaliheitmiseks. Tal oli õiendada hädapärane asi staabis, mis asus umbes kilomeetri kaugusel teeäärses külas. Staabis tahtis ta järele kuulata, kas on jõudnud pärale uusi saapaid. Jalas kantavad olid tal parajasti „üles öelnud“ ja vahetpidamata rünnakud nõudsid tugevamat jalatsit. „Soomust“, vastuoksa teistele sõduritele, ei kasutanud Varul kunagi, vähemalt võõraid riideid ja jalatseid.

Staabi õuel viipas roodu nooremohvitser Einsild Varuli enda juurde ja ütles: „Vaat! Varul, kui hea, et siia tulid. Parajasti käis siin üks soomusrongi mees sind järele pärimas. Ütles olevat su venna või midagi selletaolist. Minuti kahe-kolme eest läks ta sinna aia taha, sauna juurde. Pista järele, ehk saad kätte.“

„Üks soomusrongi mees... Ütles olevat end venna... Teeb ehk keegi paha nalja?“ mõtles Varul. Segaste tunnetega sammus ta ümber aianurga rohtunud jalgrajale. Nägigi seal, eemal seisva sauna kõrval saduldatud hobuse juures askeldavat meest. Et mees kuulus mõnda soomusväeossa, seda tunnistas valge lint varruka ümber.

„Hei, mis oli?“ hõikas Varul.

„Ha, Anton, vend, tervist!..“

„Kaarei, kurat, mis... kus...“

„Näed, Anton, ei pääsegi me sõdimisest lahti. Tere, tere! Ära piilu ühtigi nii umbusklikult, olen ikka tõesti Kaarel, seesama Kaarel, kellega puhusid juttu Zagorje küla orus.“

„Kust said sa siia? Mis tähendab...“ osutas Anton silmadega soomusrongi varukalindile.

„Pikk, vennas, on see lugu. Viskame pikali siiasamasse, räägin sulle lühidalt jutu oma eksirünnakutest.“

Vennad süütasid sigaretid ja Kaarel algas:

„Saanud sinu poolt saadetud ajalehed, lugesin need hoolikalt läbi. Tõtt öelda, uskusin ja ühtlasi ei uskunud seal kirjutatud ridu. Et aga ma sinu vastu sõidida ei tahtnud, siis esinesin polguüles ees palvega, viia mind koos komandoga üle mõnele teisele rindele. Mind saadeti Poola rindele. Nädalat paar tagasi kuulsime seal, et Eestile on seljatagant tunginud kallale — parunid. Kuradima kurat — parunid... Sellest oli mulle küllalt. Varsti olin koos komandoga tagasi Pihkva all ja imestanud vene seltsimeeste nina all kihutasime kõik koos läbi rinde otse teie, s. o. nüüd meie soomusrongi valvetõkke juurde. Homme saab nädal täis, kui kannan juba seda valget linti. Kannan uhkusega, teadmises, et suudan tasa teha kõik selle eksituse, millesse sattusin kaugel eemal olles oma kodumaast, ta võitlustest. Kõige selgema pildi sain ikkagi siis, kui kuulsin, et parunid, saatanad, on Eesti kallal, et Eesti peab nendega sõda, — et ei kaapa enam nende jalgu ega haara mütsi peast. Siis kadusid kõik mõtted „punastest“ ja „valgetest“; südamesse ja pähe asus vaid üks mõte, et seal, omal kodumaal on nüüd lahti alles see õige sõda... Juba Loode jaama juures lõin sinuga kõrvuti lahingut, kuid siis polnud aega mõelda kokkusaamisele. Nüüd, mil rong seisab tegevuseta Arraši silla taga, ei kannatanud ma ootamist ja... siin ma nüüd olen. Anna käsi, vennas; alustame koos sõjasõitu, loodame, et see võitlus, võitlus põlise vaenlase vastu ühendab meid igaveseks...“

Nii toimus vendade ühinemine võitluseks põlise vaenlase vastu, võitluses oma rahva ja oma kodu vabastamiseks — kõigest võõrast ja kõigest võõrastest.

# „Rootsi tundmatu sõdur.“

(Järg. Vaata „Vab. Täh.“ nr. 5, 6, 8 ja 9 s. a.)

Eesti Vabadussõja teise poole rootsi vabatahtlikud teevad kaasa Põhja-Lääne armee ridades. Nad võtavad osa seega ka kahest kindral Judenitši rünnakust Leningradile ja muidugi elavad ka üle kõik taganemisega ühenduses olevad raskused ja lõpuks ka Judenitši armee lagunemise. See Rootsi vabatahtlike salk, kuhu kuulub Conrad Carlsson, võitleb koos polkovnik von Walddorfi juhtimisele kuuluva ratsa-küttide rügemendiga.

Conrad Carlssoni salk satub Jaanipäeva ajal Roodsjanko armee taganemise katmisel kriitilisse seisukorda. Rootslased peavad kinni pidama enamlaste pealetungi Põls-Dobrenitsy juures. Nad täidavad oma ülesande hiilgavalt, kuigi nende vastas on madrused, liiti kütid ja soome punased. Kui juba kogu öö on rootslased meelcheitlikult oma seisukohta kaitsnud, selgub, et vene valgete väeosad on mõlemal tiival tagasi tõmbunud ja rootslaste salk on jäänud kaugele ette vaenlase haardesse. Nagu hiljem selgus, oli vene staap taandumisel rootslased hoopis unustanud ja nad ei saanud taganemise käsku. Kui seisukord rootslastele selgeks sai, otsustavad nad viimse meheni vastu panna, sest taganemise tee on ära lõigatud ja vangi andes ootaks nagu nii mahalaskmine.

Sel lootusetul silmapilgul tõuseb punaste aheleku kohalt ridv, otsas valge lipp. Tulistamine lakkab. Johansson hüüab: „Idi suda“ („tule siia“).

Kolmemeheline punaväelaste salk astub esile. „Ka meie tõuseme,“ jutustab Conrad Carlsson, „püsid laskevalmis. Ei või ju teda, mis on punastel kavatsusel. Keegi punaväelastest hüüab meile laulval soome-rootsi murdel:

„Rootsi sõdurid, teie olete meie neetud vaenlased, kuid meie imetleme teie julgust ja kangelasmeelt. Teil on vastas punased soomlased, Leningradi ohvitseride kooli kursandid. Meie teame, teie olete üksi ja et vene valgekaart on põgenenud ning teid maha jätnud. Et teie olete kangelaslikult oma kohust täitnud, siis anname teile võimaluse

taganeda kümne minuti jooksul. Püssid võite kaasa võtta, kuid kuulipildujad jäävad meile.“

Meil ei jäänud muud üle kui vastu võtta punaste tingimused. Nälgastena ja väsinutena hakkasime marssima oma tagala poole. Kartsime küll, et meile avatakse selja tagant tuli, kuid punased pidasid oma sõna ja ei takistanud meie taganemist. Alles keskpäeval jõudsimme järele oma rügemendile. Rügemendi adjutant, nähes meid, läks punaseks kui vähk.

„Tõesti meie unustasime teie andmata taganemise käsu,“ seletas ta end kaitsvalt.

„Ütelge otsekoheselt, et tahtsite meid ohverdada oma julgeolekuks,“ kirus Leander.

Rügemendi ülem von Walddorf avaldas kahetsust, et tema käsku taganemiseks mitte edasi antud ei ole ja lubas meid kõiki ette panna ristisaaamiseks. Peale selle anti meile paariks päevaks puhkus. Kuid puhata ei saa meie kaua. Enamlasted tungivad visalt peale ja ratsa-küttide rügement peab jälle olema katteks taganejatele. Nii oleme ligi neliteist päeva tulevahetuses pealesuruva vaenlasega. Meid on vahepeal varustatud uute kuulipildujatega ja suurel määral laskematerjaliga ning ööd ja päevad oleme jalgel, kord kinni pidades vaenlast, siis jälle taganedes, seega võimaldades Roodsjankol korraldada oma armee ridu ja sisse võtta uusi seisukohti. Sel taganemisteekonnal purustas kuul meie parema sõjaseltsilise Löfgreni reieluu. Lõpuks peatume ühe jõe kaldal, püüame kalu ja sõdime. Rügemendi ülem von Walddorf, kelle meeoleolu oli viimastel päevadel suuresti langenud, oli läinud peastaapi.

Ühel päeval saabus kolonel von Walddorf tagasi. Ta oli käinud koguni Tallinnas kindral Judenitši juures. Ta käsutas kõik soomlased ja rootslased kokku ja pöördus nende poole kõnega, mille lõpp üllatas ja hämmastas meid. Ta ütles:

„Mul oli kavatsus lõppu teha mõnesuguste väärnähetele, mis on ilmsiks tulnud meie armees.



1. Sapööriroodu meeskond ühes palgaliste töolistega kindlustustöödel Mustjõe-Kriüša-Zerdjanka rajoonis suvel 1919. a.

Olukord on otse pöörane. Staabid ja osa ohvitserid kohtlevad sõdureid endiselt nagu orje. Meie ei saa millalgi võita sel kombel. Koltšak, Denikin ja Judenitš ei saa aru, et on koitmas uus aeg. Ei keegi, talupoeg, sõdur ega pops kogu Venemaal ihka tagasi tsaari aega. Seda vihatakse rohkem kui kõike muud. Venelased tahavad saada vabadust ja nad peavad ka seda saama. Punaste poolt on tulnud valgete poole sajad sõdurite esindajad, et saada staapides selgust, mis on valgete eesmärk. Nad on nõus üle tulema valgete poole, kuid ei soovi vana korra juurde tagasipöördumist. Nad tahavad saada kodanlisi vabadusi Lääneriikide eeskujul, parlamenti ja õigust parlamenti valida ning nad nõuavad ka, et maa jagataks talupoegade vahel. Kui Koltšak, Denikin ja Judenitš nõustuksid nende tingimistega, oleks kommunism mõne kuuga Venemaal välja pühitud. Nad viivitavad aga oma otsuse tegemisega. Ka Eesti ja Läti ei saa mingisugust selgust oma tuleviku kohta. Ukraina on korduvalt Denikinilt nõudnud endale omavalitsusi, kuid nad ei ole saanud vastust. Ning ühel ilusal päeval ukrainlased lähevad üle punaste poole. Altkäemaksud, pettused, kelmused ja onupojapoliitika õitsevad endiselt armees ja tsiviilasutustes. Ei ole kedagi kes paneks toime puhastuse. Sõdurid on peaaegu alasti ja palja jalu. Tallinnas müüvad Judenitši tšinovnikud ja intendandid eestlastele inglise varustust poolmuudu. Rindel olevad väed saavad ainult tüki leiba ja teeveft, kuid Jamburgis ja Narvas müüakse kaupmeestele sõjaväe tagavaradest koormate kaupa jahu, konserve, marmelaadi ja tubakat. Sõdurid on teadlikud nendest kelmustest. Kui nad lähevad staapi kaebama, antakse neile nuuti ja kihutatakse tagasi polkudesse. Põgenikud, kes on melega ühinenud taganemise ajal, röövitakse paljaks. Kui neil on kaasas väärtsasju, antakse nad sõjakohtu kätte kui salakuulajad ja lastakse maha. Lõuna-Venemaal on Denikin kutsunud appi Prantsuse neegrite pataljoni, kes põletavad ja rüüstavad Venemaad. Koltšak otsib abi hiinlastelt, jaapanlastelt ja mongoollastelt oma suguvendade vastu. Kõik see on otstarbetu. Tark ja õige Vene poliitika vabastaks Vene mõne nädalaga ja Vene muutuks demokraatlikuks riigiks. Venemaa ei vaja tsaari, ei ohrankat ega piitsa. Ka ei vaja ta mingit verediktatuuri või terrori. Kui valges armees ei sünni muutust, siis on juhid peagi ilma sõdurifeta, sest nad meelsamini ühinevad enamlastega kui aitavad uuesti jalule tsaari võimavalitsuse. Venelane on siiski isamaalane ja ta ei salli ka võõrast sissetungi. Meie, venelased, kes armastavad oma maad, ei või näha kui see hävineb meeletus kodusõjas. Uskusime, et meie juhid, diplomaadid ja intelligents on midagi õppinud revolutsioonist. Oleme aga eksinud. Juhtiv klass ei ole vabanenud neist vigadest ja väärnähetest, mis esile kutsusid revolutsiooni. Venemaa ei vaja neid enam. Kui enamlised Venemaal korduvad sa-

mad vead, küll meie oskame neid kõrvaldada.“ Nähtavaid seesmiselt liigutatuna jätkas kolonel peate lühikest pausi:

„Meie ratsa-küttide rügement siirdub juba öösel punaste poole. Meie ei võitle sel rindel. Punaste poole üleminekul tein tingimiseks, et meid saadetaks lõuna-rindele Mustamere äärde. Punaste vägede ülemjuhatus on heaks kiitnud need tingimised. Venelased, kes soovivad jääda valgete poole, saavad täieliku tegutsemisvabaduse. Teie rootslastega aga on küsimus veidi keerulisem. Punavägede juhatus kindlustab teile küll elu, kuid ei ole veel otsustanud, kas teie võite minuga kaasa tulla lõuna-rindele. Kui meie läheme Venemaal lahku, siis ei ole võimalu, et sattute tšeka kätte. Ma võtaksin teid heameelega kaasa, kuid ma ei suuda tagada teie juugetekut. Meie teed lähevad lahku, kuid ärgem unustagem teineteist.“

Seda ootasime juba ammu, kuid omavahel olukorda harutades jõudsime otsusele, et vanal koloneliil on õigus. Ta armastas oma isamaad, ta oli suur idealist, kuid kõige pealt oli ta ka hea sõdur. Temast ja ta rügemendist oli raske lahkuda.

Kolonel von Valddorf, enne punaste poole üleminekut, saatis tagalasse kõik eelliinil asuvad pagulased ja ka need sõdurid, kes ei soovinud minna üle punaste poole. Bolinderi kätte andis ta suure paketi, mis oli adresseeritud kindral Rodsjankole. Rügement rivistus kell kaks öösel. Kui punaste poolt vastati signaaliga, asus rügement teele. Maha jäime meie, mõnikümmend rootslast ja soomlast. Jumalagajätuks rügement paljastas mõõgad ja hüüdega „nägemiseni rootsi seltsimehed“ kihutas rügement läbi jõe endise vaenlase poole... Meil ei jäänud muud üle kui otsida ülesse vene valgete staap ja teatada juhtunust.

„Kaotades“ oma rügemendi, saab Conrad Carlssoni salk käsu ilmuda Veimarnisse kindral Rodsjanko staapi. Kui kindral Rodsjanko kolonel von Valddorfi kirja on lugenud, on sügav puna katnud ta nägu. Staap on otse kubisenud kindralitest, kolonelistest, kaptenitest, leitnantidest ja muudest ametmeestest. Nende alla on kuulunud tervelt kaks reisijate rongi. Rindel polnud aga kolmandat osa staabis olijaist ohvitseridest. Rootslasted saavad ülesandeks kaitsta staabi ronge. Siin on nad ka tunnistajateks, kuidas pagulastelt röövitakse nende vara ja nad ise kui salakuulajad maha lastakse. Rootslastega on rindelt kaasa tulnud ka üks juudi perekond vastsündinud lapsega. Ka juut viiakse mahalaskmisele, kuid rootslasted segavad end vahela ja vabastavad valgete ohvri jõuga. Hiljem ta suks elupäästmise eest juut ostab ühelt rootslaselt Jumalaema kuju ja maksab selle eest kuustuhat kerenski rubla.

Pärast lahkuminekut von Valddorfi rügemendist ka Conrad Carlssoni salk liitub Malmbergi rühmaga, mis tegutseb Pihkvas. Kokku on seal umbes kaks sada soomlast, rootslast ja taanlast. Osa

rootsi vabatahtlikke on siirdunud kodumaale, mõned on hakanud Tallinnas spekulantideks. Conrad Carlssoni salk elab üle ka Eesti ja Vene valgete vägede taganemise Pihkvast. Samal ajal kui eestlased evakueerisid oma latusid Pihkvast Valga suunas, evakueerisid jälle venelased omi Oudova suunas. Peipsi laga pannakse toime ka venelaste suur mobilisatsioon, kuid üsja mobiliseeritud venelased põgenevad teel rongidelt, kaasa võttes relvad.

Kogu suve ja hilissügisel rootslaste vabatahtlik salk sõdib Peipsi laga. 9. septembril saavad ka rootslased käsu alustada pealetungi. Rootsi, soome ja taani vabatahtlikud kuuluvad nüüd Malmbergi soomusrongide meeskonda ja nende ülesandeks on koos inglise hiigla tankidega läbi murda enamlaste rinne. See sünnibki. Ja nii algab Judenitši suur Leningradi vallutamise retk, kus rusikana ees läheb rahvusvaheline lööksalk. Gatšina vallutasid soomlased, kuid soomlaste salk kaotas ka poole oma meestest. Rootslased tungivad esimestena Krasnoje-Seloosse.

kester alustab tsaari hüdni, kuid lokaalis olevad eestlased segavad vahele ja muusika vaikib.

Ohkkond Tallinnas mõjub Conrad Carlssonile nii, et arstide keelust hoolimata kihutab ta juba järgmisel päeval tagasi rindele. Oma väeosa kohtab ta Krasnoje-Seloo juures, kus võtab teda vastu Malmberg sõimuga, et mis kuradi päralt ei jäänud ta Tallinna, sest siin ähvardab vangi langemine. Judenitši kiirmars Leningradile on kokku varisenud ning on alanud kabuhirmus taganemine. Ka taganemisel peavad soomlased ja rootslased võtma enda õlgadele suurema raskuse, see on nad peavad katma taganevaid väeosi. Mitmel korral on nad ümberpiiratud punavägedest ja peavad läbi murdma vaenlase rõngast, tehes teed pusside ja püssikikutega. Soome-Rootsi vabatahtlikkude jõuk on kaotuste tõttu kokku kuivanud ligi poole võrra.

Conrad Carlsson annab värvika kujutuse oma mälestustes kindral Judenitši armee paanilisest põgenemisest. Korraldatud vastupanust ei olnud enam juttugi. Conrad Carlsson ei saa ka kaasa



1. Sapõõriroodu poolt ehitatud 5. Raskepatarei ohvitseride blindaaž Kobõljaki juures.

Teel Gatšinasse saab Conrad Carlsson haavata ja arstiabi puudusel on ta sunnitud sõitma Tallinna. Ringi hulkudes linnas ta näeb, kuidas vene valgete laod on täis igasugu tarbeaineid ja sõjariistu ja hädavajalist varustust. Isegi staabis on kõikjal vedelemas kastitüüed arstirohte ja sidumismaterjali. Rindel on kõigest sellest puudus. Sõdurid nälgivad, kannatavad külma ja neid ei ole puhast riidelappi, millega siduda oma haavu.

Ühel õhtul külastab Conrad Carlsson baltlasest rittmeister von Sternbergiga üht Tallinna lokaali. See on täis peent publikut. On prantsuse, inglise ja vene ohvitseri uhketes mustrites, diplomaate, ilusaid naisi ballikleitides. On frakid ja monoklid. „Miks ei ole mehed rindel, kaitsekraavis ja naised väljas sidumispunktides,“ küsib palgasõdur Conrad Carlsson endalt. Nüüd alles mõistab ta von Valddorfi teguviisi. Shampanjer voolab ojana. Hüütakse „elagu“ Venemaale, tsaarile, kindral Judenitšile, Inglismaale, Prantsusmaale ja kangelaslikule valgele armeele. Kuid ei Eestile ega ta sõduritele. Or-

teha taganemist lõpuni, sest haavade tagajärjel tekinud palavik murdis ta teel maha. Õnneks sattunud ta sanitaarrongi ja tema evakueeritud Tallinnasse. Täidest kubisevast venelaste barakhaiglast päästnud tema kindral Larka, kellega tuttavaks oli saanud Pihkva pommitamise ajal. Kui ta kord jälle palavikuuimast oli ärganud, polnud enam olemas kuulsat kindral Judenitši armeed. Malmbergi soomusrong oli purustatud ja ka rootslaste vabatahtlikkude salk laiali läinud. Need, kes veel elavate kirjas olid, olid kogunenud „Peterburi“ võõrastemajasse ootama lõpuarvet. Eesti oli alanud Venega rahuläbirääkimisi.

„Sõda oli lõppenud ja meie olime — töötud“, tähendab Conrad Carlsson.

1920. aasta algul maksti rootsi vabatahtlikele võlgjäänud palk välja — igale mehele kolm tuhat Judenitši rubla, kuid see raha polnud enam penni väärt. Mõni päev hiljem maksti siiski neile lisatasu viissada Eesti marka. Kuid sellest rahast jätkus ainult tsiviilriiete ostmiseks ja mõneks päe-

vaks elamiseks. On lubatud küll veel maksta lisatasu kümme inglise naela, kuid seda ei raatsi kõik ootama jääda, sest nälg kipub kallale. Osa rootslasi ja soomlasi astub Prantsuse võõrasteleegioni teenistusse, mõned abielluvad eestlastest sõdurite leskedega ja mitmed siirduvad ärialale. Kabel rootslasel on õnnestunud vene viirstinnadest pagulastega sõlma kaasa Pariisi. Rootsi ning soome vabatahtlikkude juht Malmberg on kodutu. Franchi loo pärast ei tohi ta tagasi minna Rootsi. Malmbergist sai hiljem Baltimere salakaubavedajate kuulsamaid juhte, kes alles mõne aasta eest langes mõrtsuka ohvriks. Kaksteist soomlast ja rootslast, nende hulgas ka Conrad Carlsson, kellele sõdimine oli saanud juba elukutseks ja kellele kodumaal puudusivad igasugused väljavaated töö leidmiseks, siirdusid Tallinnast Marienburgi, kus asus Balahhoviš, kes oli astunud Läti teenistusse. Kui Läti Venega rahu tegi, siirdus Balahhoviš Poolasse ja temaga kaasas ka rootslased ja soomlased. Et aga Balahhoviši salgast on kord väga halb ja seal möllasid igasugused haigused, siis paigutatakse salk Brest-Litovskis vangilaagrisse.

Brest-Litovskis selgub, et soomlased ja rootslased olid sattunud ohvriks Balahhovišile. Ta oli poolakatel raha vastu võtnud meestele palgamaksimiseks, kuid keegi ei saanud temalt pennigi. Et pääseda välja vangilaagrist, astusid soomlased ja rootslased ühendusse oma esindajatega Varssavis, kelle vahetaliitusel nad pääsevad vabadusse. Keegi

neist ei taha enam sõdida. Ainult Bellander keeldub sõitmast tagasi oma kodumaale ja tal on ka selleks põhjust. Et päästa oma isa talu oksjonist, oli ta võltsinud lšeki ja maksanud võlad kinni. Isa oli aga arvamisel, et poeg on raha ausalt teeninud. Bellander oleks nõus sõitma kodumaale ja kandma karistuse, kuid ta ei taha oma isale ja emale, kes on usklikud inimesed, sünnitada pettumust ja muret. Parem kaob ta laia maailma jäljetult.

Bellander jääb üksinda Brest-Litovski jaamaesisele kui rong lahkub ta sõjakaaslastega. „Tervisid Rootsi“, hüüab ta, „ja kui kohtate mu koduseid, ütlete, et ma olen surnud.“

Viimased soome-rootsi vabatahtlikkude mohikaanlased, kes sõdides võõraste rahvaste vabaduse eest, olid Põhja-Soomest jõudnud läbi Eesti ja Läti lõpuks Poola, lahkuvad teineteisest Varssavis. Soomlased sõidavad üle Tallinna Helsingi ja rootslased läbi Danzigi Stokholmi. Kui Conrad Carlsson oma kaaslastega jõuab tagasi kodumaale, ei ole neil niigi palju raha kaasas, et osta tass kohvi. Ei ole ka keegi neist enam huvitatud, väljaarvatud ainult politsei. Idas on sõjad lõppenud, punaste hädaoht kadunud. Ja keegi ei hüüa enam „elagu“ sõjasangareile.

Conrad Carlsson, kui endine Bodeni kindluse suurtükiväe allohvitser, saadetakse tagasi oma väeossa ja neid tema sarnaseid on Svea kaardiväes veel järele jäänud ainult kuus.

## Võitlustes Vääska all.

### J. Kuusekänd.

Teatavasti tungisid punaväed 1919. a. detsembri keskpaigas Vääska küla all üle Narva jõe meie seljataha, ja liikusid edasi Soldino ja Vaivara jaamade sihis, et raudteed meie seljatagant ära lõigata. Vastulöögiks saadeti peale teiste väeosade ka 8. jalaväepolgust kaks pataljoni. Olime tol korral Narvas reservis, tulles liinilt Dubrovka alt. Oli õhtu, kui tuli käsk kiire korras minna jaama. Olin tol korral 3. roodu ülema kohusetäitja. Eesmärgist ja sihtkohast polnud siis veel aimugi. Alles Soldino jaamas mahalaadimisel saime teada, milles seisis asi.

Liikusime Samokrassi külast üle Kõrgsoo otse Vääska küla peale. Loodearmee riismed olid punaste pealetungil taandunud ja seisid kusaqil metsa serval. Meie sinna jõudes nad tahtsid kohe liinilt ära minna seljataha, kuid peale ägedaid sõnelusi saime neid sundida paigale jääma: oli neil ju palju automaatrelvi.

Jäime sinna sooveerele loodearmeeleste tulede juurde peatuma, et edasiminekut korraldada; oli umbes kell 2—3 hommikul.

Enne kui suutsime lähtealuselt edasi liikumist jätkata, oli juba kuulda, kuidas punaste ahelikud laial rindel üle Kõrgsoo meie ette liikusid. Luuret ega julgestusosi polnud meil ette saadetud, ja polnud seda vist ka loodearmeelestele, kes olid tulede juures. Korraldasime endid kiiresti lahingukorda, nii nagu seda suutsime, ja ägeda tulega sundisime punased peagi taganema. Tule ägedust tõstsid suuresti loodearmeeleste arvukad automaatrelvad. Punased taganesid kiiresti, jättes maha mitu korral „Maksimi“ ja nende osi.

Enne koitu hakkasime ahelikus üle soo edasi liikuma. Soo oli paksu lume all, osalt kinni külmumata, sellepärast oli edasilikumine raske. Tuli mehi sundida, et kiiremini edasi jõuda. Olime juba kesk laagedat sood. Eespool paistis mets enam kui poole kilo-



meetri kaugusel. Seal avati meile äge tuli. Peatusime. Vastastikune tulevahetus kestis ligemale tunni ja vaibus pikkamööda. Siis ilmus metsaservale 3—4-meheline salk vene sineleis ja peatus kõheldes minutit kümme. Meie hulgast tõusid mõned, kes olid ka vene sineleis ning viipasid neile käega, et tuleksid edasi. Nad tulidki meile vähehaaval lähemale, märgates oma eksitust liialt hilja. Saime neilt mõningaid andmeid nende olukorra ja positsioonide kohta. Grupi juht kapten Toomingas tegi kohe korralduse — ahelikus liikuda edasi kuni metsa servani, kus olid nende kaevikud. Jõudes umbes poole maa peale, avati metsast uuesti äge tuli. Läksime siis rünnakule ja lõime punased nende esimesist kaevikuist hõredas metsas välja. Kuid siis algas paks metsapadrik ja rünnaku hoog vähenes. Metsa oli, niipalju kui mäletan, mõnisada meetrit ja see ulatas peaaegu küla lähedale. Metsas vaibus lahingukära täiesti. Mehed kadusid täiesti põõsaste vahele ja polnud enam midagi kuulda. Sammusin kiiremini, et teisi kätte saada. Varsti mets harvenes. Selgus, et olin üksi jõudnud ette ja mehed olid kõik alles metsas. Eemal teel paistis, kuidas punaste salk, 5—6 meest, põgenes, tassides kuulipildujat. Lasin neile mõne paugu järele, ja tõttasin siis otsima mehi, et „Maksimile“ minna järele. Mehed olid aga metsas läinud kõik segamini võõrastega ja osa oli koguni kadunud. Tõttasin siis edasi nendega. Lõpuks jõudsime lagedale; see oli mingi madal koht, lai nõgu. Paremat ees paistis mingi hoone katus ja osa seinat, ning vasemalt — härmatanud lepik, mille taga pidi olema küla. Kogunedes sattusime seal ägeda püssi- ja kuulipildujatule alla, ning

varsti ka trehvava kahurtule alla. Tuli oodata soodsamat momenti edasiminekuks. Maastikust polnud madala asukoha tõttu ülevaadet. Ka kaarti polnud.

Kui tuli vaibus, siis selgus, et nii pahe- malt kui ka paremalt olid meie ahelikud tõmbunud põllult tagasi metsavarju. Kasutades vaikust, võtsin kolm meest endaga kaasa ja hakkasime hoone poole roomama. Seal aga avati tuli ja esimeste laskudega sai kaks meest haavata. Nii oli edasimine- nek võimata. Kaalusin olukorda. Ei tead- nud umbkaudugi, kui kaugel on meie asu- kohast ja külast Narva jõgi. Arvasin jõe olevat vähemalt kilomeetri kaugusel.

Olin jäänud sinna 12 mehega, neistki olid 10 meest võõrast roodust, ja 2 haava- tud. Ei usaldanud nendega tungida külla, vaid tõmbusin ka tagasi metsaveerde, et otsida teisi, kellega side oli katkenud täie- likult.

Oli juba videvik, kui saatsin küla suu- nas luure, et selgitada olukorda. Luure jõu- dis tagasi pimedas, teatega, et küla on tühi ja jõgi on just küla all. Nii olid punased läinud juba üle jõe tagasi. Saatsin sellest teate grupi ülemale. Grupi ülema kapten Toominga kohale jõudes asusime tee- le küla poole. Sinna jõudes selgus, et meie 1. jal.-polgu osad olid juba jõudnud külla.

Asusime positsioonile jõekaldale, külast ülespoole hakkasime kaevama kaevikuid. Jäime sinna viieks päevaks. Punased tulis- tasisid meid tihti. Kord öösel katsusid nad tulla ka üle jõe, kuid löödi tagasi. Olime kogu aja peaaegu lageda taeva all, kolm rühma tagapool, metsas, varjatud tule ääres, metsavahi majakese juures, milles kord- mööda käidi endid soojendamaks.

## *Punaseid küüditamas.*

**Arnold Toominga mälestusi.**

Vabadussõja algades olin 14 aastat vana. Õppides Venemaal keskkoolis, pidin seal valitsevate segaste olude tõttu õpin- gud pooleli jätma ning siirdusin Saksa oku- patsioonil lõpul Auvere jaama lähedale su- gulaste poole, kus mind tabas Vabadussõ- da. Pidin nägema taganemas meie väikse- arvulist sõjaväge, kuid käe tõmbas vägisi rusikasse varsti selle järele külla ilmuv lär- mitsev ja räuskav punaste jõuk. Olid suu- relised oma saavutuste peale Narva all ja

lubasid vähem kui nädalaga olla Tallin- nas.

Oli tahtmine ka kuidagi olla kasulik ko- dumaaale. Külas olid veel mitmed omavanu- sed, kes ka kõigest hingest vihkasid puna- seid. Sai salaja käidud koos, kus arutasime mitmesuguseid fantastilisi plaane, kuidas abistada Eesti vägesid. Kuid punaste la- viin veeres Tallinna poole, ja meie plaanit- semised jäid täide viimata. Olime selleks veel liiga noored.

Aga varsti hakkasid tulema kuulused, et punaste pealetung Tallinna poole olla pandud seisma ja punased valguvad Narva poole tagasi. Jaanuari keskpaigas leidsid need kuulused ka kinnitamist: külast voorisid läbi punaste salgad, kes lühikese peatuse järgi kadusid kõik Narva suunas.

Ka oli mere poolt kuulda suurtükimürinat, mis punaseid tegi väga närviliseks. Viimasena peatus külas jõuk punaväelasi, kellest 5 meest ühe komissari juhatusel peatusid meie talus. Olid ka äärmiselt närvilised ja iga suurtükilask mere poolt pani mehed võpatama. Kuid siiski jätkus mees- tel veel julgust saunaminekuks. Talus oli parajasti veel paar omavanust külapoissi ja siis tulime otsusele, et paneme punased õige sauna kinni ja hoiame neid seal senikaua, kuni Eesti väed jõuavad kohale. Jäl-

seks; hiinlane kinnitas, et tema olla leidnud hobuse esimesena ja see kuuluda temale. Punaste komissar väitis aga vastu- pidist ja käsutas hiinlase hobusest eemale.

Kuid taevapoeg ei tahtnud suures põgenemise tuhinas kuidagi loobuda hobusest ja haaras relva järele. Aga komissar oli kiirem — juba välgatas mõök — ja hiinlane langes purustatud peaga lumele. Kõik see sündis mõne minuti jooksul meie silme all.

Kohe selle järele käsutas komissar taluperemeest, et see rakendaks hobuse ja neid küüditaks Vene piirini. Ei olnud midagi parata, tuli hobune ette rakendada, ja varsti istus vanaperemees kasukasse mäs- sitult reenurgal, oodates punaväelasi, kes askeldasid ringi, otsides mida saaks veel viia kaasa. Peremees jättis pisarsilmil



Petseris veebruaris 1919. a. vangilangenud 3. Leningradi töölispolgu punaväelased.

gisime neid kogu aja, kuid punased olid umbusklikud ja läksid sauna relvades, mis meie kavatsuse ajas nurja, kuna lootisime, et nad oma relvad jätavad tallu. Pärast saunas käimist mõnulesid „seltsimehed“ kambris, lastes ennast teenida.

Taluomanikul oli tallis hobune, mida „seltsimehed“ käisid vaatamas ja siis omavahel sosinal pidasid nõu. Nähtavasti oli neil kavatsus hobust viia kaasa. Punaste jõuguga oli kaasas ka üks hiinlane — punaväelane, kes mõõda küla kolaski ringi. Jõudnud meie tallu läks hiinlane kohe talli ja talutas sealt kohe hobuse välja. Peagi olid hiinlasel hobuseriistad käes ja ta hakkas hobust rakendama ree ette. Teda tahtis takistada taluomanik, kuid hiinlane ähvardas relvaga, ja keegi meist ei julenud minna ligi. Selle kõra peale ilmusid viimaks punaväelased toast ja nähes, et hiinlane rakendab hobust, kargasid kohe temale ümber. Läks lahti hirmsaks seletami-

omastega jumalaga, kartes, et ta väevalt veel eluga nende metsaliste käest pääseb.

Siis valmis minul kiire otsus: läksin vanaperemehe juurde, üteldes: „Onu, roni pealt maha ja anna kasukas minule, ma lähen neid söidutama.“ — „Kus sina poeg nendega lähed, lasevad sind veel maha.“ — „Ei juhtu midagi, olen noorem, oskan hästi vene keelt, küll katsun kusagil neist lahti saada. Anna aga kasukas siia.“

Puiklemise peale viimaks sain kasuka enda selga, ja istusin ree otsa peale. Merepoolt suurtükimürin aina kõvenes, mis ka punaseid pani mõtlema kiiremale edasiliikumisele. Hakkas juba ämarduma, kui viimaks saime liikuma. Sain punaväelastelt kategoorilise käsu, neid viia piirini, aga kus see asus, sellest polnud neil endil aimugi. Vastasel korral lubati minuga teha lühike lõpp. Tummalt istusid punaväelased reel, vahetevahel mind ergutades kiiremale sõidule. Peagi olime paar versta külast

eemal Narva pool. Peas keerles mõte: kuidas saaks neid kusaqil äraeksitada ja ise jälle tagasi tulla. Tundsini ümbrust hästi, olin oma lapsepõlves mitmed suved seal saatnud mööda. Keerasin suurelt teelt ära metsavahelisele teele, mis viib Kulgu soo poole, seletades punastele, et see tee viib piirile ligemale. Oli juba õige suur videvik, kui viimaks tee ära lõppes just Kulgu soo lähedal ja otsustasin seal neist lahti saada, maksu mis maksab. Jätsin hobuse seisma, näitasin punastele väikest jalgrada, mis viib soo poole ja teatasin, et seda jalgrada mööda on piirini kaks versta. Suurtükimürin kaldus rohkem vasakule, mis punaseid ka omakorda rahustas. Üks läks mööda jalgrada vaatama, kas tõesti ei ole võimalust hobusega enam edasi sõita. Ta tuli varsti tagasi, olles veendunud, et ho-

busega tõesti on võimata edasi saada. Usutledes mind veel kauguse asjus piirini, hakkasid nad sosinal enda vahel nõu pidama, mille järele komissar minu juurde tuli, taskust mõned kerenskid võttis ning need minule ulatas. Patsutas õlale, et: „tubli poiss, küll ma varsti tulen tagasi, siis saad rohkem tasu. Nüüd võid sõita koju tagasi.“ — Keerasin hobuse ringi, nägin veel, kuis punased hanereas mööda jalgrada Kulgu soo poole hakkasid liikuma. Ja siis andsin hobusele piitsa. Ei julenud enam tagasi vaadata. Jõudsin õnnelikult kodu omaste juure, kes mind enam ei lootnud näha. Hinges oli nüüd kergem tunne — olin siiski saanud natuke olla kasulik oma kodumaale. Punased küll vist piirini ei jõudnud. Samal ööl vastu hommikut liikusid Auverest läbi Narva poole võidukad Eesti väed. **A. B.**

## Landeswehri juhi tänapäev.

Selles pikas aastate reas Võnnu lahingust saadik on paljud muutunud meie riigi elus, veel enam aga Euroopa poliitikataevas. Õeldakse, et ajad muutuvad ja meie ühes nendega. Sellepärast võiks loota, et oleksid muutunud ka meie vastaste arvamused Võnnu lahingust. Aeg oleks pidanud neidki sundima revideerimisele võtma omi vaateid minevikku, samuti ka tulevikku. Kuid, võib öelda, kahjuks ei ole seda märgata nende mälestustes, mis senini avalikkusele on määratud. Ma mõtlen siin von der Goltzi viimatiilmunud teost — „Als politischer General im Osten (Finnland und Baltikum) 1918 und 1919 von Rüdiger Graf von der Goltz. Leipzig 1936“. See mälestustekogu tahab olla täielikumaks tööks kui ta 1921. a. ilmunud töö „Meine Sendung in Finnland und im Baltikum“. Kahju ainult, et kindral omas raamatus armastab rohkem käsitleda tollaegseid poliitilisi probleeme, elukutselise ohvitseri vaatevinklist, kui puhtsõjalisi operatsioone. Sellega kaotab see teos palju omast väärtusest, sest ta arutlused poliitilisest küsimusist tunduvad olevat kohati vägagi naiivsed, isegi ebaõiged. Kokkupuutest eestlastega nii sõjaliselt kui poliitiliselt tuuakse õieti palju vähem kirjeldusi, kui mõnes teises landeswehrlase mälestustes. Selle tõttu oleks meil põhjust lähemalt

käsitleda ainult neid kirjelduse osi, kus on kokkupuudet eestlastega, samuti ka balti-saksluse ülesandeid tulevikus, nii nagu seda sooviks näha von der Goltz. Mööda minnes Võnnu lahingu otsesest kirjeldusest, märgib autor lühidalt Riia pommitamist merelt, tähendades ühtlasi Landeswehri lüüasaamise põhjust. „Siis pommitati aga Riia mere poolt. Ehk küll iga lapski teadis, et pooleaastasel Eesti riigil ei või olla sõjalaevastiku, nõjus teade „eestlaste“ sõjalaevade Riia pommitamisest teatud määral siiski üllatusena. See oli jällegi tõendus, et ka vastaspool teeb maskeeradi. Ma ei tunnud siis ühtegi isikut, kes oleks võinud avalikult öelda, millisele rahvale need sõjalaevad kuuluvad... Ainult liitlaste toetusega on seletatav eestlaste varustamine uute kuulipildujatega ja nende asjatundlik käsitamine. Mitte eesti-lüti vägede arvuline ülekaal ei põhjustanud kao-



Sakala Partisanide Pataljoni paraad pataljoni aastapäeval, 31. detsembril, 1919. a. Tartu Raekoja platsil.



Vaenlase suurtükitelest purustatud Dolgaja-Niva küla ahervartel Vabadussõja lõpupäevil 1919. a.

tust, vaid automaatrelvade arvuline ülekaal põhjustas moodsale sõjale mitte hästi ettevalmistatud, siiski vahva Landeswehri, ühes juurdekuuluvate väesadega, lüüasaamise.“ (lk. 129, 130.) Et Landeswehri juht ei olnud teadlik Eesti sõjalaevastiku olemasolust, mõjub omakorda meile üllatusena, kuidugi siis kui võtta ta memuaare tõena. Kas Võnnu lahingu otsustajaks said eestlaste sakslaste omi arvuliselt ületavad kuulipildujad, või oli seal ka teisi otsustavaid tegureid, jääb sõjaajaloolaste lahendada. Näib aga küll, et see vilunud Saksa ohvitser ei osutu küllalt heaks massipsühholoogiks, kui ta läheb mööda ajaloolistest ja psüühilistest tegureist, mis igas lihtsõduris meeleheitlikuks võitlusinnuks moonduvad ainult harvadel juhtudel. Üheks selliseks juhuks oli kindlasti Võnnu lahing, mida von der Goltz avalikult nimetab moodsa sõja lahinguks, millele Landeswehr ei olevat olnud küllalt hästi ettevalmistatud. Kas Eesti armee oli selleks paremini ettevalmistatud, kui Maailmasõja kogemustega Rauddiviis ja mõned teised Landeswehri osad, on kuidugi küsitav? Sellega õieti piirdubki kirjeldus Võnnu lahingust, mis tundub nagu vahemärkusena poliitiliste aruthuste hulgas. Kõneldes Landeswehri saatusest, ei saa von der Goltz mainimata jätta võimalust Lätil saada Briti kolooniaks, kui vaid Inglise diplomaatia seda oleks soovinud. Kuid Inglismaa hülgas seda, „sest ta oleks olnud seega kaasa kistud sellesse affääri, olles sidunud end Euroopa mandriga, mis aga siiski tema huvi objekt tollal ei olnud. Sest Inglise poliitika 1919. a. rahuldus ainult Saksa ja Vene nõrgestamisega. Tänu sellele plaanile, millega liitusid ka teised liitriigid, võisidki tekkida Eesti, Läti, Leedu ja Tšehhoslovakkia väike-

rüügid. Nad on kui talupojad Versailles' malelaulal alatises kartuses Tsaari-Venemaa või enamlaste võlla ees. Just selle hirmu vältimiseks oligi Saksamaa huvi neid maid saksasõbralikes kätes hoida ja selleks baltisakslust sellel hõreda rahvastikuga maal saksa talupoegadega kõvendada, mitte aga Saksa riigiga liita ja seega Venelt äravõtta ta rannikud. Need maad on viimastel sajanditel selleks liiga tihti peremehi vahetanud, et ta meelitaks riigisakslasi veel üht katset tegema. Juba praegused, kui ka ennesõja-aegsed Saksa piirid on

strateegiliselt selleks liig ebasoodsad, et neid võõrale maa-alale nihutades, veel enam halvemaks muuta.“ (lk. 131.) Selles päris hästi sõnastatud poliitilises kavaplaanis paistavad aga ridade vahelt ainukesed loomulikud von der Goltzi plaanid: Baltimaade liitmine Saksaga ja koloniseerimine Saksa talupoegadega. Sest Saksa talupoegade maa asustamine, et seda mitte liita Saksamaaga, ühtlasi jätta Venele ta Baltimere rannik — on siiski täis vastuolusid, et sellest mingil viisil arusaada. Samuti ka Saksamaa ei ole kunagi juhust kasutamata jätnud „oma piire nihutada võõrale maa-alale“, kas see strateegiliselt igakord otstarbekohane on või mitte.

Baltimaade koloniseerimine Saksa talupoegadega, kui von der Goltzi üks peaesmärke, selgub ta väljendusest: „Meie riigisakslased, pidime baltisakslasi nende võitluses toetama, sest ainult Saksa sõjalist võitu oleksid ehk võidurikkad liitlased, kui tõsiasi veel tunnustanud, ja Saksa asunikke Baltimaale lasknud.“ (lk. 164.) Von der Goltzil oli väga südame lähedal baltisakslaste saatuse, kui ta tähendab, et „700-aastase saksluse (saksa ajaloo) päästmise Baltimaail pidi järgneva ühe osa maa asustamisega minu sõdurite poolt, pärast lõplikku võitu.“ (lk. 164.) Ainult baltlaste tuleviku pärast olevatki riigisakslased toetanud Landeswehri võitluses lätlaste ja eestlaste vastu. „Meie kaotasime, sest ei teadnud, millist arvulist ülekaalu inimjõus, relvades, varustuses, samuti ka suurt poliitilist ja sõjalist toetust omas meie alahinnatud vastane.“ (lk. 164.)

Need olid arutlused minevikust. Kuid ka tulevikuplaanid von der Goltzil ei erine palju sellest. Ikka veel loodetakse kord täituvat oma unistused ja eriti baltisakslaste abil. Nii nagu Võnnu

lahingu päevil pandi suuri lootusi balti-sakslasist koosneva Landeswehri peale, mille sõjalist võimet von der Goltz hindab väga kõrgelt, nii loodetakse ka kord tulevikus neilt suurt toetust. Seda väljendab ta küllaltki selgelt arutluses Balti Landeswehri saatusest. „Veel ei ole ajalugu lõpul, ka mitte balti-saksluse ajalugu. Sest ka lätlased omavad lapsementaliteeti — nad tungivad elama suurlinnadesse ja vaimsete tööde alale. Need väikerahvad on 96 miljoni sakslase ja pea 2000 miljoni maakera elaniku hulgas ainult rahvakilud, kes ainult erakordsete kultuuriliste, majanduslike või sportlike (nagu soomlased) saavutustega suudavad enestele tähelepanu tõmmata. Mis peab aga pidevalt inimvaesemaks jäävast maast Baltimore rannikuil saama, kui mitte teiste rahvaste inimülejääk sinna ei asustuks, nagu see sünnib igal pool juba maailma algusest saadik? Kas peavad need maad langema Vene või koguni enamlaste kätte? 1919. a. aga oli Balti Landeswehri saatust ühtlasi ka balti-sakslaste saatust ja pidigi nii olema, sest olid ju Landeswehri ainult relvakõlbulikud balti-sakslased. Talupoegade

kõrval aga relvastatud jõud otsustavad esijoones iga rahva saatuse. Baltlane Herbert von Hoerner kirjutab: „sakslane on muutunud eestlasele ja lätlasele müütiliseks kujuks. Nad kukutasid aga selle müütilise jumaluse ja tegid temast kuradi. See on juba jumalate saatust, kui nad langevad. Nad aetakse minema, kui kuradid.“ (lk. 132, 133.)

Edasi leiab von der Goltz, et balti-sakslus võib olla heaks eeskujuks isegi praegusele rahvusotsialismile: „ma loodan, et ka tänapäeva rahvusotsialism oleks sama kogusaksa rahvas, oma seesmise ühtluse ja kokkukuuluvuse poolest, nagu olid seda balti-sakslased kestvas võitluses oma rahvuse eest.“ (lk. 94.) Ja lõpuks „alles alates 30. jaan. 1933 võivad välissakslased jälle loota Saksumaa peale.“ (lk. 132.)

Need mõningad näited von der Goltzi memuaaridest näitavad, kui naiivselt on ta kinni selleaegses muljete kammitsas balti-saksluse elujõulisusest, pannes sellele suuri lootusi tulevikuski.

O. V.

## Kui Valga raudteesõlme eesti soost ametnikke kavatseti hukata.

Eesti Vabadussõja ajal, kui Eesti väed eduga tungisid Tartust edasi Valga peale, sai 27. jaanuaril 1919. a. Valga raudteetehaste ja veojaoskonna ülem kiirkorralduse Valga jaama komisariilt-lätlaselt, esitada ametnike nimestik, selles ära märkides iga ametniku rahvuse.

Kuna juba varem liikusid kuuldused, nagu oleks Valga jaama komissar ähvardanud hukata eestisoost ametnikke, kes kõik tundvat kaasa Eesti vägede edule, siis oli nimestiku nõudmine parimaks tõenduseks levinenud kuuldusele.

Olin tol ajal raudteetehaste ja veojaoskonna isikliku koosseisu laudkonna juhataja ja seepärast nimestiku koostamine kuulus minu ülesandesse.

Et ametnike rahvuse kohta puudusid täpsad andmed, siis tuli nimestikke nõuda igast töökoja kontorigist, kuna juhtivate jõudude ja kontoriameetnike nimestiku koostasin isiklikult. Eestlased olid surmtõsised, — oodati midagi erakordset: mõttes vilksatas mahalaskmise kartus.

Nimestiku koostamine aga venis. 30. jaan., kui ei eksi, sai nimestik viimaks esitatud. Samal päe-

val juba räägiti avalikult, et eestlased-ametnikud olla äraandjad ja nende peale komissar olevat äärmiselt vihane.

Sündmused arenesid kiirelt. Juba kuuldusid Sangeaste poolt kahurkärkatused. Tuli evakueerimise käsk.

Algas vagunitesse kolimise palavik; laud, kirjutusmasinad ja muud kontoriesemed viidi tööliste poolt selleks määratud rongi, kuhu pidid asuma ka ametnikud, juhul kui tuleb Valga maha jätta.

30./31. jaanuari ööseks lahkusin linnast maale Rükkelitallu, mille piirid külgnevad linna piiriga, sest linnas oli karta eestlaste arreteerimist. See õõ ja järgmine päev oli raskemaid.

31. jaan. umbes kella 15 paiku lahkus Valgast viimane rong Riia sihis ja vist ühes nimestikkudega; eestlased jäid kõik Valka maha. Järgneval päeval, 1. II 1919. a., enne lõunat, marssisid eesti ja soome väeosad Valka.

Kiire Valga vallutamine eestlaste poolt tõmbas kriipsu läbi komissari-lätlase kavatsusest.

N.



*Soovitame lugupeetud piimatootjatele:*

**Rootsi „Alfa-Laval“**

**Saksa „Westfalia“ ning Soome „Lacta“**

harilikke, poolhermeetilisi ja täishermeetilisi koorelahutajaid.

**„Astra“ Silkeborgi vabrikute**

uuemat tüüpi ning parimate katsetulemustega kroonitud piimatööstuse masinaid.

**Inglise plaatpastööre A. P. V.**

**Praegusaja parimaid üldtunnustatud piimaveo-  
kanne ja piimakurnasi Taani „F. M.“ ja Rootsi „Alfa“**

Võitünni materjali, pergamenti, võisoola, võivärvi, väävel-  
hapet, amüülalkohooli, masina rihtu ning kõiki piimatoli-  
tuses vajalikke tarbeid.

MÜÜK AINULT PIIMATALITUSTELE • JÄLGIGE HINNAKIRJU

**P. K. „VÕIEKSPORT“**

**F. STRAUSS & CO.**

SPEDITSIOON, TRANSPORT HOUSE.  
SPEDITION

Tallinn (Reval) Pärnu m. 6, Urla maja  
Telefon 445-27

Postkast	} 321	Tolliamet	} 459-23
Postbox		Gustom House	
Postfach		Zollamt	

TELEGR.: STRAUSSCO

OSAKONNAD, FILIALEN: TARTU, Magasini 10.

Tel. 8-36. VALK, Härrade 13, Tel. 85.

**A-S. GRÜNBERG & CO. A-G.**

SPEDITSIOON, TRANSPORT HOUSE  
SPEDITION

ASUTATUD 1863 GEGR;  
ESTABL.

TALLINN, PÄRNU M. 6 (Urla maja)  
TELEFON 445-16.

Tolliamet	} Tel. 459-23	Postkast	} 107
Gustom House		Postbox	
Zollamt		Postfach	

TELEGR.: GRÜNBERGCO

OSAKONNAD	} TARTU, Magasini nr. 10	
FILIALEN		VALGA, Härrade nr. 13
BRANCHES		



Klaas  
Kristall  
Portselan  
Majatarbed

**P. A. Mirviltz & Pd**

V. Karja 7. Tartu m. 13

**TAPEETE**

suures valikus soovitab odavalt

**RICHARD VEISS**

**Tartu mnt. nr. 53**

Telefon nr. 313-68

**„RÉTOCÉ“** REPRODUKTSIOON  
SISTEEM

„RÉTOCÉ“-SISTEEMIGA ON VÕIMALIK MÕNE MINUTI  
Jooksul valmistada odavaid positiivseid ära-  
tõmbeid igasugu kirjadest, ajalehe artikleist,  
ajakirja ehk raamatu lehekülgedest, nooti-  
dest, joonistest j.n.e. Üldse kõigist ka mitte-  
läbipaistvaist ehk mõlemilt poolt kirjutatud,  
trükitud või joonistatud dokumentidest

DEMONSTREERIB:  
BÜROO „**DUPLIKATOR**“  
TALLINN, OLEVIMÄGI 4 TEL. 441-94

## Valmisriieteäri „TUGEV“

Tallinn, Harju 39. Kõnetr. 469-84.

*Igale, ja igal ajal igaks hooajaks  
sobivamaid üliriideid.*

*Hinnalt kättesaadavad, materjalilt  
vastupidavad.*

*Soodsad maksutingimused.*

## K/K. „Elgen“ - E. Gendel

*Kalosside ja kummijalanõude  
en-gros ladu*

*Kummivabr. „Askim“ (Norra)  
esindaja*

Tallinn, Uus tän. 14. Telefon nr. 430-82.

## Karusnahad

K-m.

**ABRAMSON'i**

juurest Viru 5.

*Kõrgekvaliteedilist*

**MÖÖBLIRIIET  
SUPELMANTLIRIIET**

*valmistab kudumistööstus*

**H. UNIVER**

*Tellimised ja müük väiksel arvul Tallinnas,  
S. Tartu mnt. 12 III korral. Telefon 317-66*

Köie- ja nõõritööstus

**Georg Hendrikson**

Tallinn

Tööstus Pärnu mnt. 129  
tel. 459-27

Ladu Väike Karja 6  
tel. 445-29

Alati rikkalikus valikus

**B. RUBANOVITSCH'i**

**valmisriiete ärist**

Tallinn, Harju tän. 22/24.  
Telefon 436-95

*Naiste ja meeste valmisriided.*

*Soodsad maksutingimused*

Jalanõude kauplus

**„URANUS“**

Viru 10, Tallinn

**KAUNIS SUKK**

› **Bemberg** ‹

*Siidist*



**O.KILGAS**

**KVALITEETSORDID:**

*Libelle*

*Lukfus*

*Lady*

Viljandi Likööri- ja Veinitehaste

**O/Ü. ALKO**

VEINID

LIKÖORID

NAPSID

KONJAKID

on tarvitajaskonnas laialdast poolehoidu leidnud. Eriti on tunnustatud uudselt müügile lastud prantsusekonjaki segu

**KALEV**

Esindus ja ladu:

**A-S. KAUBAMAJA „ESTIKA“**

Tallinn, S. Karja 20/12, telefon 447-67

*Trilysin*



*See võib otsustav olla kas rasvaga või ilma. Peanaha rasvasisalduse nõrk kahanemine võib juuksekasvust põhjustada tõsiseid häireid, eriti rabadaid juukseid, kõõmendust või tülikat sügelemist.*



**PROMONTA EXPORT**

GmbH. Hamburg

Ainuesindaja:

**A/S. „EPHAG“, Tallinn**